T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

1999-2019 DÖNEMİ İÇİN TÜRKİYE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARETİNİN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Oktay ÇİÇEK

200020121

Eylül, 2022

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

1999-2019 DÖNEMİ İÇİN TÜRKİYE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARETİNİN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Oktay ÇİÇEK
200020121

Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Güldenur ADIGÜZEL ÇETİN

Eylül, 2022

ÖZET

Mobilya sektörü gelişmekte olan ülkeler için hem çalışan istihdamı hem düşük maliyetli yatırım avantajı sayesinde önemli bir role sahiptir. Mobilya sektörü genç nüfusun her dönemde fazla olduğu Türkiye için istihdam sorunu yaşamamasından dolayı ihtiyaç duyulan ve geliştirilen bir sektör haline gelmiştir. Türkiye'nin lojistik anlamında da önemli bir konumda olması sektörün dışa açık olabilmesini yol açmış ve rakip ülkeler ile rekabet sağlama olanağı tanımıştır. Türkiye için bu avantajlarının yanında mobilya sektörü birçok farklı sektörle olan etkileşimi de sektörün makro anlamdaki öneminin değerlendirilmesi için önemlidir. Mobilya sektörü özellikle gelişmekte olan ülkeler için lokomotif sektör olma önemine sahiptir.

Bu çalışmada; Türk mobilya sektörünün gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde etkileri incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda mobilya ihracatının büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği ampirik analiz için 1999Q1-2019Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Büyüme değerini ifade etmek için GSYH değeri kullanılmış ve bu değer OECD veri tabanından elde edilmiştir. Mobilya ihracatı için gerekli olan veriler ise TÜİK'ten temin edilmiştir. Aylık olan veriler GSYH verileri ile uyumlu hale getirilebilmesi için araştırmacı tarafından düzenlenip çeyreklik hale dönüştürülmüştür.

Analizde ilk olarak değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri değerlerine yer verilmiştir. Daha sonra ADF ve Phillips Perron birim kök testleri uygulanmış ve çıkan sonuçlar doğrultusunda farklı düzeylerde durağan halde bulunan değişkenler için ARDL testleri uygulanmıştır. Son olarak da değişkenler arasında bağlantının olup olmadığı ve bağlantı varsa yönünün ne olduğunun saptanabilmesi için Toda Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde mobilya ihracatı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca yapılan nedensellik analizi neticesinde GSYH'dan mobilya ihracatına doğru bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobilya, İhracat, Büyüme, Nedensellik.

ABSTRACT

The furniture industry has an important role for developing countries, thanks to its employment and low-cost investment advantage. The furniture sector has become a needed and developed sector for Turkey, where the young population is high in every period, because it does not experience employment problems. The fact that Turkey is also in an important position in terms of logistics has led the sector to be open to the outside and has provided the opportunity to compete with rival countries. In addition to these advantages for Turkey, the interaction of the furniture sector with many different sectors is also important for evaluating the macro-importance of the sector. The furniture sector has the importance of being the locomotive sector, especially for developing countries.

In this study; It is aimed to examine the effects of the development of the Turkish furniture industry on economic growth. In this context, quarterly data for the period 1999Q1-2019Q4 were used for the empirical analysis examining the effect of furniture exports on growth. The GDP value was used to express the growth value and this value was obtained from the OECD database. The data required for furniture export was obtained from TUIK. In order to harmonize the monthly data with the GDP data, it was edited by the researcher and converted into a quarterly form.

In the analysis, firstly, the descriptive statistics values of the variables were included. Then, ADF and Phillips Perron unit root tests were applied and ARDL tests were applied for the variables that were stationary at different levels in line with the results. Finally, Toda Yamamoto causality analysis was conducted to determine whether there is a connection between the variables and if there is a connection, what is the direction. As a result of the analysis, it was found that there is a long-term relationship between furniture exports and economic growth. In addition, as a result of the causality analysis, it was concluded that there is a direct relationship from GDP to furniture exports.

Keywords: Furniture, Export, Growth, Causality.

İÇİNDEKİLER

ÖZET III
ABSTRACT IV
İÇİNDEKİLER V
TABLOLAR LİSTESİ VII
ŞEKİLLER LİSTESİ VIII
KISALTMALAR IX
GİRİŞ 1
I. BÖLÜM 3
EKONOMİK BÜYÜME, İTHALAT VE İHRACAT KAVRAMLARININ İNCELENMESİ 3
1.1. EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK BÜYÜMENİN GÖSTERGELERİ 3
1.1.1. Ekonomik Büyüme 3
1.1.2. Ekonomik Büyüme Göstergeleri 3
1.2. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ 7
1.2.1. Klasik Büyüme Teorisi 7
1.2.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi 7
1.2.3. Keynesyen Büyüme Teorisi 8
1.2.4. Harrod – Domar Ekonomik Büyüme Teorisi 9
1.2.5. İçsel Büyüme Teorisi 10
1.3. DIŞ TİCARET İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ 12
1.3.1. İhracat İşlemleri 13
1.3.2. İthalat İşlemleri 18
1.3.3. 1923-1950 Dönemi 20
1.3.4. 1950- 1960 Dönemi 26
1.3.5. 1960- 1980 Dönemi 29
1.3.6. 1980 Sonrası Dönemde Büyüme ve Dış Ticaret 33
1.3.7. 2001 Yılından Günümüze Büyüme ve Dış Ticaret 37
II. BÖLÜM 41
DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MOBİLYA SEKTÖRÜ 41
2.1. TÜRKİYE'DE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN BAŞLANGICI 43
2.2. TÜRKİYE İÇİN MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ 44

2.3. MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN ULUSLARARASI TİCARET VERİLERİ 45
2.3.1. Dünyada Mobilya İhracatı 45
2.3.2. Dünya Mobilya İthalatı 46
2.3.3. Türkiye Mobilya İhracatı 47
2.3.4. Türkiye Mobilya İthalatı 48
2.4. TÜRKİYE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNİ SAĞLAYAN ETKENLER 49
2.4.1. Mobilya Sektörünün Avantajları 50
2.4.2. Mobilya Sektörünün Dezavantajları 50
III. BÖLÜM 52
MOBİLYA İHRACATININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ 52
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI 52
3.2. METODOLOJİ VE VERİ SETİ 52
3.3. DEĞİŞKENLERE AİT TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER 52
3.4. BİRİM KÖK TESTİ 53
3.4.1. ADF Birim Kök Testi 54
3.4.2. Philips-Perron Birim Kök Testi 55
3.5. ARDL EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ 56
3.6. NEDENSELLİK ANALİZİ 59
SONUÇ 60
KAYNAKÇA 63

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin İhracat Rakamları ve Mal Ticareti Büyümesi 16
Tablo 2: 2019'da En Çok İhracat Yapan İlk 5 Sektör 17
Tablo 3: En Fazla İhracat Yapılan İlk 10 Ülke 18
Tablo 4: En Çok İthalat Yapılan 20 Ülke 19
Tablo 5: Dış Ticaret Değerleri 20
Tablo 6: 1923-1930 Dönemi Temel Ekonomik Veriler 22
Tablo 7: 1931- 1950 Dış Ticaret Göstergeleri 25
Tablo 8: 1950- 1960 Dönemi Ekonomik Verileri 29
Tablo 9: 1960- 1980 Dış Ticaret Verileri 32
Tablo 10: 1991- 2001 Dış Ticaret Verileri 36
Tablo 11: 2002- 2019 Dönemi Dış Ticaret Verileri 39
Tablo 12: Dünya Mobilya İhracatında Başlıca Ülkeler (milyon $) 46
Tablo 13: Dünya Mobilya İthalatında Başlıca Ülkeler (milyon $) 47
Tablo 14: Türkiye'nin Mobilya İhracatı (milyon $) 48
Tablo 15: Türkiye'nin Mobilya İthalatı (milyon $) 49
Tablo 16: Tanımlayıcı İstatistikler 53
Tablo 17: ADF VE PP Testleri 55
Tablo 18: ARDL Eşbütünleşme Testi Sonuçları 57
Tablo 19: Breusch-Godfrey LM Serisi Otokorelasyon Testi 58
Tablo 20: Nedensellik Testi 59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları..... 12
Şekil 2: 1930- 1950 Döneminde GSMH Büyüme Oranları (%) 26
Şekil 3: 1960-1980 Döneminde GSMH Büyüme Oranları (%) 33
Şekil 4: 1990-2001 Dönemi Büyüme Oranları..... 37
Şekil 5: 2002- 2019 GSYH Büyüme Oranları..... 40
Şekil 6. CUSUM Testi..... 58

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDDK: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu

AET: Avrupa Ekonomi Topluluğu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Gelen Anlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsler

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TMSF: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Mobilya sektörü son yıllarda yaşamış olduğu gelişmeler ile ülke ekonomisinde kendisine daha fazla yer bulmuştur. Önceleri mobilya sektörü ihtiyacı karşılamaya yönelik bir üretim ağına sahip iken özellikle son 15 yıllık sürede artan Ar-Ge çalışmaları, mobilya özelinde tasarımcıların yetişmesi ve yeni teknolojileri bünyesine katmasıyla ihtiyacın yanında özel zevklere de hitap eden bir sektör haline gelmiştir. Mobilya sektörünün bağlantılı olarak düşünüldüğü inşaat sektöründeki yükseliş ve yeni fikirlerle oluşan yeni tasarım, yeni yaşam tarzı ve yeni tip ihtiyaçlar mobilya sektörünün gelişmesinde etkili olmuştur. Bu sayede birçok yeni iş kollarının oluşmasının önü açılmıştır. Mobilya ürünleri yeni tasarımlarla yeni malzemelerin kullanılmasına yol açmış ve birçok sektör ile mobilya sektörünün bağımlı olmasını sağlamıştır.

Mobilya sektörü; kurulum maliyetlerinin düşük olması, üretiminde kullanılan hammadde ve malzemenin ağırlıklı olarak yurt içinden temin edilebilmesi, lojistik anlamla ülke konumunun değerli bir noktada olması, çalışan genç nüfusun fazlalığı gibi koşullara bakıldığında yatırımcılar açısından dikkat çekici ve gelişime açık bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Özellikle ithalata dayalı olmaması ve emek yüksek sektör olması ülke ekonomik büyüme açısında önemli bir sektör haline gelmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda ülke ekonomisinde özellikle son yıllarda cari fazlalık veren nadir sektörler arasında yerini almaktadır.

Mobilya sektörü yapısı gereği son dönem teknolojiler ile birlikte hızlı büyümeye ve markalaşmaya elverişli bir sektördür. Bu durum ülke ekonomisinin büyümesi ve sektörün uluslararası arenada diğer ülkeler ile yarışabilmesine olanak tanımaktadır. Bu gelişimlerin artması için son dönemlerde yapılan devlet destekleri sektörün yukarı yönlü ivme kazanmasına ek olanak sağlamıştır. Bunların yanında yapılan fuar çalışmaları dünya genelinde Türkiye'nin önemli bir mobilya üreticisi olduğunun tanıtımını yapmıştır. Daha yerel ve bölgesel olan Türkiye mobilya sektörü yapılan yatırımlar sayesinde daha global bir sektör haline gelmiştir. Buna ek olarak yeni yatırımcılar için cazip bir sektör konumuna geçmiştir.

Bu çalışmada görünürde gelişime açık ve yatırıma elverişli olarak görünen mobilya sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkileri araştırılmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik büyüme açıklanmış, büyüme teorileri

incelenmiş ve dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye açısından ele alınmıştır.

İkinci bölümde dünya ve mobilya ekonomisinde mobilya sektörü ele alınmıştır. Bu bağlamda mobilya sektörünün tarihine değinilmiş ve gelişim süreçleri ele alınmıştır. 1999-2019 yılları arasındaki veriler ışığında sektörün yaşamış olduğu gelişimler hem Türkiye ekonomisi hem dünya ekonomisi açısından ele alınmıştır. Son olarak sektörün avantaj ve dezavantajları irdelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye mobilya sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkisinin incelenebilmesi adına ekonometrik bir uygulama ile analiz yapılmıştır. Analizin ilk adımında değişkenlerin tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmiştir. Ardından yapılan ADF ve Phillips Perron birik kök testleri yapılarak elde edilen sonuçlar ışığında farklı düzeylerde durağanlaşan değişkenler için ARDL testi yapılmıştır. Çıkan tüm verilerden sonra TODO YAMAMOTO nedensellik analizi ile değişkenler arasında bağlantı olup olmadığı eğer varsa hangi yönde olduğu belirlenmiştir. Tüm bu analizler için yapılan amprik analizde 1999Q1-2019Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME, İTHALAT VE İHRACAT KAVRAMLARININ İNCELENMESİ

1.1. EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK BÜYÜMENİN GÖSTERGELERİ

1.1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme; Bir ülkedeki üretilen nihai mal ve hizmetlerin belirli bir dönem içerisindeki artış durumunun göstergesidir (Robinson,1972).

Bir ülkenin içinde bulunduğu dönemde sahip olduğu nihai mal ve hizmet üretimindeki miktarların göstermiş olduğu sürdürülebilir artış ekonomik büyüme ile açıklanabilir. Bir farklı deyişle, bir dönem içerisinde ülkenin dönem içerisinde sahip olduğu üretim hacimlerinin yukarı yönlü hareketlerinin sürekli olması demektir. Daha kapsamlı bir manada ise, ekonominin arz tarafını takip eden üretim kapasitelerindeki uzun dönemler içerisindeki yükselişler olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz & Akıncı, 2012).

Ülke içerisinde yaşayanların ve devletin buluştukları ortak payda yüksek hayat standardı ve yüksek refah düzeyidir. Bunu başarabilmek için her birey, firma ve devletin sorumlulukları çerçevesinde uyumlu hareket etmeleri ve birbirlerinin işlerine daha kolay hale getirmesi gerekmektedir. Uyumlu organizasyonun sonucu refah düzeyini artıracak, bireylerin mutluluk seviyelerini yükseltecektir. Bu sayede toplumları idare etmek mevcut durumdan daha kolay hale gelecektir. Refah düzeyinin artması için kişi başına düşen gelir seviyesinin artırılması gerekmektedir. Bu da üretimin artmasıyla gerçekleşebilir bir durumdur. Tüm bu sebep ve sonuçlar ışığında ekonomik büyüme disiplininin ilgilendiği temel konu üretimlerde meydana gelen artışlar olmaktadır (Bocutoğlu & Berber, 2013).

1.1.2. Ekonomik Büyüme Göstergeleri

Bireyin ihtiyaçlarını gidermesi için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin birçoğu doğada tüketime hazır şekilde bulunmamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için doğadaki mal ve hizmetlerin işlenmesi ve kullanılabilir haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun için emek, sermaye, doğal kaynaklar ve teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikli olarak bu ihtiyaçların giderilmesi gerekmektedir. Toplumların varlıklarını sürdürebilmesi için ekonomik ve sosyal gelişimlerini güçlü temeller üzerine kurmaları gerekmektedir. Bunu da ancak sahip olduğu kaynakları etkin, sosyal ve

ekonomik bir sistemin ışığında sahip olduğu kaynakları kullanabilmesi ve imkanlarını artırması ile mümkündür. Ekonomik gelişme koşullarının en önemli göstergeleri, geliştirilen üretim teknikleri, yenilikçi ve daha fazla miktarda mal ve hizmetin üretiminin sağlanması buna bağlı olarak maddi ve beşeri sermayenin bollaşmasıdır (Karakayalı & Dilber, 2010).

Büyüme, ülkelerin milli gelirlerindeki veya toplam hasıladaki sahip oldukları reel artışları temsil etmektedir. Bu artışlar eğer nüfus artış hızının üzerinde ise o ülkede kişi başına düşecek olan gelir seviyesinin artmasına yol açmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkedeki üretim ve tüketim seviyelerinin farklılık göstermesine sebep olmaktadır. Ülkede, üretim ve tüketim eğilimlerinde gerçekleşen açığa dış ticaret sebep olmaktadır (Hephaktan, 2016).

1.1.2.1. Yatırım ve Sermaye Birikimi

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için sermaye birikiminin en önemli konularının başında gelen tasarruf varlıklarının sahip olduğu artışlar ve bu artışa dayalı olan tasarrufları harekete geçirecek olan finans kuruluşlarına sahip olunması, sahip olunan bu kuruluşlar sayesinde bu tasarrufların sermaye malların yatırımlarına yöneltilmesidir (Somashekar, 2003).

İlk amaç elde edilen milli gelirin büyük çoğunluğunu yatırımlara aktarabilmektir. Henüz büyüme aşamasına yeni girmiş ekonomilerde, tüketim miktarları da düşüktür. Bu miktarı daha aşağıya çekerek tasarrufu artırmak ve sermaye birikimini yükseltmek mümkün değildir. Bu yüzden cari tüketim miktarının düşürülerek tasarruf kaleminin artırılması az gelişmiş ekonomilerin ilerleyebilmesi için büyük bir önem arz eder. Sermaye birikimlerinde hedeflenen amaçlar ise; az gelişmiş ülkelerin genelinde yaşanan hızlı nüfus artışlarının gerekliliği olarak, altyapısal eksikliklerin hızla geliştirilmesi adına yapılan yatırımları hayata geçirebilmek, üretimi geliştirebilmek için gerekli olan yeni yatırımları temin edilmesini sağlamak, ödemeler bilançosunda oluşan açıkları kapatabilmek, ekonomik büyüme sürecinin daha hızlı ve kolay olmasını sağlamak olarak belirtilebilir (Karakayalı & Dilber, 2010).

1.1.2.2. Nüfus ve İşgücü Artışı

İşgücü, üretim sürecine katılan bireyi temsil eden en önemli üretim faktörlerinden biridir. Bir yıl içerisinde üretimi sağlanan mal ve hizmetlerin gerçek değerleri işgücü

cinsinden incelendiğinde, üretimde harcanan çalışılan saat ile bu saatler içerisinde sağlanan verimliliğin çarpımı ile elde edilir. Yani (Bocutoğlu & Berber, 2013);

Toplam Çıktı = Çalışılan Saat x İşgücü Verimliliği

Çalışma saatleri belirlenirken işgücü hacmi ve haftalık çalışma saatlerindeki süreler göz önünde bulundurulmalıdır. İşgücü hacmi çalışma çağına gelmiş olan nüfusun sayısına bağlıdır. Bir ülkenin çalışma çağındaki nüfus sayısında da nüfus artışı ve daha önceden üretimde olmayan ancak daha sonradan üretime destek sağlamaya başlayanların artması ile yükselmektedir. Enflasyon oranı yüksek olan ülkelerde daha önceden üretimde olmayan aile bireylerinin ekonomik sıkıntılar neticesinde üretime dahil olmaları daha sonradan üretime katılanlara örnek gösterilebilir. Çalışma saatleri her ülkede farklılık göstermektedir. Bu süre ya ülkelerin resmi kurumları tarafından belirlenir ya da daha az gelişmiş ülkelerde kolektif pazarlık yöntemi ile ortaya çıkar. İşgücü artışı olmasa bile çalışma saatlerindeki artış işgücünün artmasına sebep olabilmektedir (Han & Kaya, 2006).

Üretimin artırılması için diğer bir unsur ise verimliliğin yükseltilebilmesidir. İşgücü miktarı ve çalışma saatleri sabit tutulduğunda verimlilik artırılırsa üretim miktarlarında artış sağlanması mümkündür. İşgücü verimliliğini artırmanın belirli yöntemleri vardır. Hayat standartlarının yükseltilebilmesi ve genel hayat standartlarının yükseltilmesi işgücünde verimliliğin artmasına destek olabilmektedir. Çalışan bireylerin hayat şartlarında çektikleri zorlukların en aza inmesi işgücü verimliliğini artırmalarına sebep olmaktadır. Sektörler arası transferlerde işgücü verimliliğinin artırılmasına etkili yöntemlerden biridir (Bocutoğlu & Berber, 2013).

1.1.2.3. Teknolojik Gelişme

Teknolojide gerçekleşen pozitif yönlü gelişim ve değişim sayesinde hayatımıza girmiş olan inovasyon, üretimlerde daha az zaman, daha az maliyet ile daha yüksek üretim kapasitesi ve daha kaliteli ürün üretmelerine olanak sağlamaktadır. Zamandan ve maliyetten sağlanan tasarruf ile sermaye sabit kalsa bile el edilen sonuçlar sayesinde karlılık oranları artırılabilmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, eski teknolojinin kullanıldığı bir ahşap işletmesinin üretmiş olduğu bir mobilyayı yeni teknoloji sayesinde daha az el emeği, daha kusursuz ve daha kısa sürede üretmek mümkündür. Daha kısa sürede daha çok adet üretim doğal olarak karlılığın ve verimliliğin artmasına katkı sağlayacaktır (Dwivedi, 2010).

Günümüzde rekabetin küresel boyutlarda olduğunu düşündüğümüzde mevcut düzende yapılacak olan yenilikler ya da eklenecek olan yeni bir fikirle sahip olunan getirinin daha kolay daha hızlı gelişmesini sağlamak inovasyon ile mümkün olacaktır. İnovasyon sayesinde yeni iş fırsatları, mevcut işin daha rekabetçi hale getirilmesi ve küresel pazarlarda daha fazla güç sahibi olunması mümkündür. Tekonoloji ise, sahip olunan sistemin geliştirilmesine, daha fazla araştırma yapılabilmesine tüm bunların sonucunda yeni metotlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır (Gürak, Teknolojik Yenilik ve Büyüme, 2004).

Teknolojik gelişmeler ekonomik büyümeleri etkisi altına almaktadır. Sermaye birikimi, yatırımlar ve teknolojik gelişmeler arasındaki bağ, sermaye artırımlarının makine ve teçhizatlara yönlendirilmesi ve yeni teknolojilerin üretime dahil edilmesi firmaların daha yoğun teknolojik faaliyet göstermesine destek olmaktadır. Bu yatırımların ve gelişmelerin sonunda yeni ürünler, yeni fikirler çıkarak verimliliğin artmasına destek olmakta bu da ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlamasına sebep olmaktadır (Karluk, 2003)

1.1.2.4. Doğal Kaynaklar

Bir üretim gerçekleştirebilmek için öncelikle bir hammadde girişi olmalıdır. Hammaddenin direkt olarak doğadan elde edilmesi büyüme için önemli avantaj sağlamaktadır. Kimi ülkelerin sahip olduğu petroller sayesinde, kimi ülkelerin sahip oldukları balık türleri sayesinde, kimilerininse doğalgaz rezervleri sayesinde büyümelerini sürdürmüş olmaları sahip olunan doğal kaynaklarının önemine verilebilecek örneklerdendir (Samuelson & Nordhaus, 2010).

Doğal kaynaklara sahip olmak büyüme için önemli olsa da kesinlikle bir önkoşul ya da tek şart değildir. Doğal kaynaklara sahip olmadan da ülkeler ekonomik gelişimlerini sağlayabilmektedir. Ya da doğal kaynakları olsa bile ülkeler gelişim sağlama becerisi gösteremeyebilirler. Doğal kaynakları teknoloji ile harmanlayamayan ülkeler ne yazık ki doğal kaynak zenginliğinden de mahrum kalmaktadır. O yüzden doğal kaynakların etkili, verimli ve yeni nesil teknolojiler ile birlikte kullanılırsa büyümeye katkı sağlayabilmektedir (Sachs & Warner, 2001).

1.2. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

1.2.1. Klasik Büyüme Teorisi

Adam Simith ve David Ricardo gibi iktisatçıların temelini attığı Klasik büyüme, iktisadi büyümenin en temeline iş bölümünü koymuştur. Üretimde yapılacak iş bölümünün ekonomik büyümeyi sağlayacağını savunmuştur (Türker, 2009). İş bölümü üretimleri artışı olumlu yönde etkileyecek böylelikle verimlilik ve zenginliği getirecektir. Bu yüzden büyümenin temeli emektir (Smith, 2012). İş bölümünün üretimlerde artan verimler yasasını geçerli kılmasının nedeni, yeniliklere imkan sağlaması ve üretim tekniklerinin gelişimine katkı sağlamasıdır (Erdoğan & Canbay, 2016).

Klasik teoride incelenen yatırım tasarruf eşitliğine göre, tasarruflarda yaşanan azalma yatırımlarında azalmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden büyüme hızının da düşmesine sebep olmaktadır. Yatırımlar sayesinde gerçekleşen üretim kapasiteleri incelenirken bu gelişimin gelir dağılımına olan etkisi dikkate alınmamıştır. Bunun yanında dış ticaretin statik faydaları dikkate alınırken dinamik olan faydaları göz ardı edilmiştir (Gül & Kamacı, 2012).

Klasikçiler teorilerinde büyümenin temel göstergesini sermaye stokunda sağlanan artışı benimsemişlerdir. Klasikçilere göre büyüme kısa dönemde yüksek oranda gerçekleşerek geçen zaman içerisinde büyüme oranı azalarak devam eder ve bu uzun vadede sabit bir hal almaktadır. Uzun vadede karlılık oranları azalır, buna bağlı olarak yeni yatırımların gerçekleşmesi zorlaşmaya başlar. Sonuç olarak da yatırım gerçekleşmesi de bir süre sonra durma noktasına gelir. Bu yüzden bu teori umut veren bir teoriden çok geleceğe dönük karamsar bir tablo çizmektedir (Acar Y. , 2008).

1.2.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neo-Klasik büyüme Solow büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Ekonomiyi oluşturan sermaye, stok, işgücü ve teknolojinin yaşadığı değişim ve gelişimlerin birbirleri ile olan etkileşimlerinin oluşturduğu sebep-sonuç ilişkisini irdelemiştir (Berber, 2015).

Neo-Klasik büyümede ekonomiler uzun vadede dengeli büyüme eğilimine geçmektedir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak kabul edilen nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler aynı zamanda dışsan değişkenler olarak modelin içinde yer alır. Neo-Klasik büyüme yönteminde elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır (Brian & Vane, 2012).

• Toplam üretimde gerçekleşen büyüme oranının nüfustaki artış ve teknolojinin gelişim oranına bağlı olduğu durum durağan denge büyüme seviyesi olmaktadır.

• Çalışan kişi başına gerçekleşen büyüme oranının teknolojideki gelişme oranına bağlı olduğu durum durağanlığın büyüme yolunda olduğu durum olmaktadır.

• Üretim düzeyinin kişi başına durağanlığının pozitif yönlü ilişkide olduğu tasarruf oranıyla negatif yönlü ilişkide olduğu nüfus artış oranı durumu yıpranma oranlarının dikkate alındığında gerçekleştiği durumdur.

Çalışan kişi başına üretim kapasitesinin artırılması için uygulanan tasarruf oranındaki artış etkisi geçici bir durumdur. Neo-Klasik model, bir durağan durumda diğerine geçiş döneminde ekonomik büyümenin daha doğru anlaşılabilmesi adına büyük katkılar sağlamıştır. Fakat her modelde olduğu gibi Neo-Klasik modelde anlaşılma sürecince yetersiz kaldığı alanlar olmuştur.2. Dünya savaşı yaşandıktan sonra özellikle gelişmiş ülkelerin verileri dikkate alındığında gerçekleşen büyüme oranları sermaye ve işgücü oranlarındaki artış ile açıklanamamıştır. Buna ek olarak Neo-Klasik modelin nüfus artışı ve teknik büyüme oranlarının toplam üretimdeki artışın ana kaynağı olmasına rağmen dışsal kaynak olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda büyüme kaynağının gerçekte açıklanmadığı olarak eleştiri almaktadır (Parasız, Ekren, & Başoğlu, 2015).

1.2.3. Keynesyen Büyüme Teorisi

Keynes ekonominin arz yönünü toplamalar yolu ile inceleyerek klasikçilerden daha farklı bir yöntem izlemiştir. Tam istihdam seviyesinin, toplam harcama ve talebin harekete geçirilmesi ile ulaşıldığını savunmuş ve ekonomiye devlet müdahalesinin önemli bir etken olduğunun arkasında durmuştur (Dinler, 2010).

Teknolojik gelişmelerin büyümelere olan etkisi Keynes döneminde de geri plana atılarak göz ardı edilmiştir. İşsizliği azaltma adına olan önerileri daha çok veri teknolojileri ile kısa döneme ilişkin büyüme kuramı olarak düşünülebilir fakat uzun dönem ile alakalı bir kuram düşünülemez. Çünkü negatif yönlü istihdamdan sıfır dengesine gelmesi hedeflenen önlemlerin amacı uzun dönemli büyüme değil dengeye ulaşmayı hedeflemektedir.

Keynes’ in statik modelin özellikleri:

- Eksik istihdam olduğu durumlarda da denge gerçekleşebilir.

- Ücret seviyesini esnek değildir bu yüzden işgücü arz ve talep yasası belirlemez; ücret seviyesi alt seviyeye inmeye karşı dirençlidir.
- Say yasası geçerli olmadığı için arz tam esnektir fakat arz miktarını efektif talep miktarı belirler.
- Faiz oranlarını para arz ve talebi belirler. Para arz ve talebi faiz oranlarını belirler
- Beklenti büyük ölçüde önemlidir.
- Eğer tam istihdam seviyesine ulaşılmamış ve otonom yatırım oranları yetersiz kalmışsa kamu müdahalesine ihtiyaç duyulur.
- Teknolojik yenilik ile büyüme arasında analiz yapılmamıştır. Büyüme ile teknolojik gelişmeler arasındaki bağ analizi uygulanmamıştır.
- Büyüme ile nitelikli işgücü arasındaki bağ analizi uygulanmamıştır (Gürak, 2016).

Keynesyen büyüme modelinde büyüme, yapılan yatırımların milli gelire olan etkisi ve kamusal harcama artışına bağlı olarak incelenmiştir. Büyüme modelinin odaklandığı ana konu çarpan ve hızlandıran mekanizmadır. Çarpan mekanizması ile ekonomik genişleme, yatırım ve tüketim fonksiyonlarının marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak otonom yatırımlar ile açıklanmıştır. Otonom yatırımlarda gerçekleşen yükselik çarpan mekanizma sayesinde milli gelirin artışına sebep olur (Çetinkaya & Şahin, 2009).

1.2.4. Harrod – Domar Ekonomik Büyüme Teorisi

Keynesyen modelinin analizlerinde kısa dönemlerde etkili olmasına karşılık olarak uzun dönemlerde etkisini kaybedeceğini düşünen E. Domar ve R. Harrod birbirlerinden bağımsız olarak yeni birer model ileri sürmüşlerdir (Hiç, 1988).

1946 yılında Domar ilk makalesini yayınlayarak ortaya attığı büyüme modelinde yatırımların sermaye stoku ve tam kapasiteli üretim düzeyine olan etkilerini dikkate almış ve tam kapasite üretimin sağlanması ve sürdürülebilmesi adına ihtiyaç duyulan koşulları araştırmıştır. 1939 yılında ilk makalesini yayınlayan R. Harrod'un öne sürdüğü modelin özellikleri ise (Polat, Doğruyol, & Balıkçıoğlu, 2020);

Yapılan yatırımlar, sermaye birikimini artırmakta dolayısıyla üretim kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç sağlamaktadır. Üretim kapasitesinde yapılan bu değişim, sermayenin marjinal verimliliğinin yatırım miktarı ile çarpılmasına eşittir.

Yatırımlardaki değişme ile tasarruf eğilimi arasındaki oranda yapılan yatırımların tüm üretim kapasitesi üzerinde göstermiş olduğu etkiyi göstermektedir.

Tam kapasite üretimin sürdürülebilir olması için, üretim sonucu elde edilen tüm malların satılmasına olanak tanıyacak talebin olması gerekmektedir. Bu talebin ortaya çıkması için ihtiyaç duyulan şart, $Q_s = \Delta I \ / \Delta Y$ eşitliğinin gerçekleşmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Domar ve Harrod'un birbirine yakın zamanlarda ve birbirinden bağımsız olarak ortaya attıkları büyüme modellerinde benzer varsayımlar olduğu için bu modeller "Harrod-Domar Modeli" olarak birleştirilmiştir. Bu büyüme modelinde kapalı bir ekonomi söz konusudur ve ekonomi ile ilgili devletin ekonomik faaliyetlere etkisi yoktur (Özel H. A., 2012).

Son olarak Harrod-Domar modelini özetleyecek olursak, yatırımlar vasıtası ile üretim ve gelirde oluşacak artışlara bağlı olarak ortaya atılmıştır. Birbirine bağlı olarak düşünülen büyüme ve sermaye ilişkisi olduğundan dolayı ağırlıklı olarak bu modele uygun olan ülkeler gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir (Üzümcü, 2012).

1.2.5. İçsel Büyüme Teorisi

Ekonomik bütüme teorilerinin son dönemlerde ele alınan temel kuram devlet politikalarının ekonomik refahı belirlemesinde önemli rol aldığı görüşüdür. NeoKlasik büyüme modeli yeni varsayımlar ekleyerek üretimde kullanılan fonksiyonların bazı bölümlerinde değişiklik yaparak teknolojik gelişmeleri de büyüme modeline ekleyerek bu durumu kanıtlama yoluna gitmiştir (Çetin, 2015).

Fakat neoklasik model ekonomik büyümede takip edilen süreci sonuçlandırmada önemli bir yol alsa da ilerleyen yıllarda yetersiz kalmış ve yerini 1980'li yıllarda ortaya atılan içsel büyüme teorisine bırakmıştır. İçsel büyüme modellerinde ölçeğe göre artan getiri, teknolojik gelişmeleri modele dahil edilmiştir. Bu sayede ekonomi durağan durumda olsa da büyümenin gerçekleşebileceği ön plaka çıkarılmıştır. Romer(1990), Grossman ve Helpman(1991) ve Aighon Howit(1992) teknolojinin, Ar-Ge ve beşeri sermaye ile birlikte modele dahil edilen teorileri araştırmışlardır (Genç & Atasoy, 2010).

İçsel büyümede sermaye kavramı genişletilerek bilgi kavramını da içine almıştır. NeoKlasik modelinin azalan verim kuramlarına karşılık olarak sermeye getirisinin artması ve sürdürülebilir olması kuramı savunulmuştur. NeoKlasik modelde teknoloji

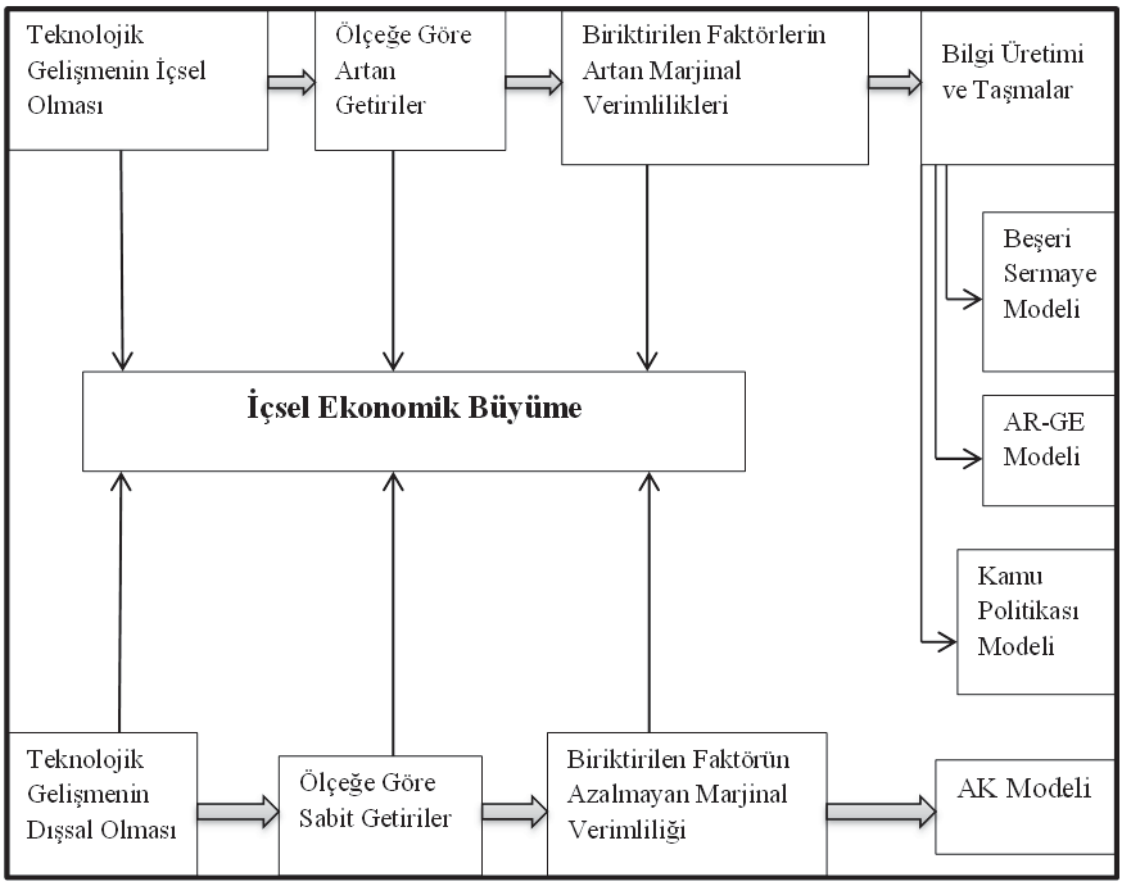
dışsal olarak ele alınmış olmasına karşın içsel büyüme de teknoloji içsel değişken olarak sürece dahil edilmiştir. Bunlara ek olarak NeoKlasik modellerde az gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler takip edilmiş ve gelişmiş ülkeler ile gelişme seviyesindeki farkı yönünde savunulan 'Yakınsama Hipotezi' içsel büyüme modelinde dikkate alınmamıştır (Rebelo, 1991).

İçsel büyüme modellerinde temel olarak iki bakış açısı vardır. Birincisi Arrow'un savunduğu üretim sürecinde doğal yollarla edinilen bilgi olan yaparak öğrenme yaklaşımıdır. Bu teori ürün üreten bireyler ürettikçe uzmanlık seviyeleri artar ve ilerleyen süreçlerde daha verimli üretim yapabilme özelliğine sahip olurlar bu da üretim fonksiyonlarında artan getiriyi sağlar (Arrow, 1962).

Diğer bakış açısı ise büyümenin temelini elde edilen yeniliklerin ve teknolojiye yapılan yatırımlar ile sağlanan teknolojik ilerlemeleri savunan Schumperteci görüşüdür. Bu model üzerine araştırmalar yapan Romer(1990), Grossman ve Helpman(1991) ve Krugman(1994) birinci bakış açısının teknolojiyi dışsal olarak düşünüldüğünü görerek, bu model ile verimliliği artırmak için yeni fikir ve mamül ihtiyacını karşılayan Ar-Ge sektörünü modelin içinde olması gerektiğini ileri sürmüştür. Daha sonra Ar-Ge modele eklenmiş ve teknolojik gelişmelerin Ar-Ge için yeni ve güçlü bir destek olmuştur (Türker, 2009).

İçsel büyümede kabul görmesinin temelinde teknoloji unsuru vardır. Teknolojik ve bilgi gelişimlerinin modele eklenmesi uygulanan analizlerin girdi ve çıktı değerleri farklı değişkenleri de ele alınabilmesine olanak sağlamıştır. İçsel büyüme modelinde, ülke politikalarının büyüme üzerinde önemli bir etken olduğu savunulabilir. Bu politikalara ek olarak yapılan teknoloji ve alt yapı yatırımlarının oluşturduğu beşeri sermaye sayesinde Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleşmesi sağlanır. Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmesine bağlı olarak yeniliklerin artması ve verimliliğin artması sağlanarak büyümeye katkı sağlaması hedeflenebilir (Demir, Kutlar, & Üzümcü, 2005).

Şekil 1: İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları



Kaynak: (Kibritçioğlu, 1998).

1.3. DIŞ TİCARET İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bir önceki dönem ile mevcut dönem arasında gerçekleşen üretim kapasitesi artışları o ülkeye ait ekonomik büyüme hızının göstergesini oluşturur. Ekonomik büyüme artırarak refah seviyesini yukarıya taşımak isteyen ülkeler bunun sonucu olarak kaynaklarda daralma sorunu ile karşı karşıya kalırlar. Bu sorunu aşmak için diğer ülkelerden kaynak temin etmeye çalışırlar. Bu sebepten dolayı farklı ülkelerin birbirlerine ihtiyaçları olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu da dış ticareti, ülkelerin birbirleri ile etkileşim halinde olması için birinci sonucu olarak ortaya çıkarır. Ekonomik büyümenin en önemli konusu haline gelen dış ticaret, klasik iktisatçılardan başlayarak son dönemlere kadar modellere dahil edilmesi için araştırılan önemli maddelerden biri olmuştur (Şahin & Durmuş, 2018).

Büyümeyi artırdığını savunan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, rekabet imkanları, bilgi ve teknoloji paylaşımı sayesinde büyümenin artacağını savunmuştur. Dışa açıklık dış ticarette ülkelerin liberalleşmesi için en önemli koşuldur. OECD'ye göre dışa kapalı

ekonomiler dışa açık ekonomilere nazaran her zaman daha başarısız durumdadır. Ekonomik büyüme artış sağlayabilmek için dış ticarette serbestleşmek gerekmektedir. Dışa açıklık oransal olarak ithalat ve ihracat rakamları toplamının GSYH'ya olan oranı olarak belirtilebilir. İthalat ve ihracat verilerinin toplamları da dış ticareti tanımlamaktadır. Ülkeler için ihracat, yurt içinde yapılan üretimin diğer ülkelere gönderilerek ülkenin yeni bir gelir kaynağı elde etmesi demektir. İhracat rakamlarının ithalat rakamlarından fazla olması, ekonomik göstergeler ve uluslararası kuruluşlar için olumlu bir grafik çizmesini sağlamaktadır (Polat, Doğruyol, & Balıkçıoğlu, 2020).

1960 yıllarında dış ticaretin önemi ve büyümeye olan katkısı tespit edilmiş ve buna bağlı olarak ülkeler ticaret politikalarını ihracata dayalı olarak belirlemiştir. Ancak modern dönem büyüme modellerinde dış ticaret büyüme kaynaklarının yalnızca bir maddesini oluşturduğu dile getirilmiştir. Büyüme ile dış ticaret arasında doğru orantılı bir bağ olduğu gerçeği ortadadır. Yani dış ticaret büyüme üzerinde olumlu etki yaparken büyüme de dış ticaretin gelişmesinde olumlu bir etki oluşturmaktadır (Gül, Kamacı, & Konya, 2013).

1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Gelen Anlaşması (GATT) 1995 yılında hizmete başlayan Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) sayesinde dış ticarette serbestleşme yaygınlaşmaya başlamış ve dış ticaretin gelişimi önemli ölçüde hız kazanmıştır. Türkiye GATT'nı 1953 yılında onaylamış ve bundan 10 yıl sonra yani 1963 yılında Avrupa Ekonomi Topluluğu(AET)'na tam üyelik sağlamak için Ankara Antlaşmasını yapmıştır. Bu antlaşmalar ile birlikte 24 Ocak 1980 yılında almış olduğu karar ile dış ticarette serbestleşmeye giderek politikasını ihracata dayalı hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak ihracat, Türkiye ekonomisinin büyümesi için önemli bir aktör haline gelmiştir (Pata, 2017).

Türkiye ekonomisi için 1980 yılı sonrası liberalleşme süreci başlamış ve içe dönük ekonomi yerine ihracata bağlı politikalar ile dışa dönük bir süreç uygulanmaya başlanmıştır (Serin, 1981).

1.3.1. İhracat İşlemleri

İhracat yönetmeliği usullerine göre ihracat, bir ürünün bağlı olduğu ihracat ve gümrük mevzuatına uygun olarak Türkiye Gümrük Bölgesi sınırlarının dışına veya uluslararası serbest bölge olarak belirlenen bölgelere çıkarılmasıdır. Bir firmanın ihracatçı olabilmesi için ihraç edeceği ürün ile ilgili bağlı olduğu İhracatçı Birliği Genel

Sekreterliğine üye olmalı ve vergi numarasına sahip gerçek ya da tüzel kişi olmak zorundadır. Buna ek olarak tüzel kişi olmamasına rağmen mevzuata uygun kuralları sağlayan ve hukuki olarak tasarruf yapabilmesi için izni olan ortaklıklarda ihracatçı sıfatına sahip olabilirler (Çelik, Kalaycı, & Sandalcılar, 2016).

İhracat öncelikli olarak ödeme şekillerine göre sınıflandırılmıştır:

Konsinye İhracat: İhracat yapan firmanın kesin satış işlemini daha sonra gerçekleştirmek üzere alıcı firma, komisyoncu ya da firmaya bağlı olan şubesine yapmış ürün teslimidir. Firmanın bağlı olduğu İhracatçı Birliği Genel Sekreterliğine sevki yapmadan önce konsinye ihracat başvurusu yapması gerekmektedir. İhracatçı gönderilen ürünlerin kesin faturası düzenlenmediği için gönderildiği ülkede satışı yapıldığı ölçüde 30 gün içinde satışı yapılan ürün kadar kesin faturanın hazırlanıp diğer evrakları ile birlikte İhracatçı Birliği ve aracı bankaya ibraz etmekle yükümlüdür. Konsinye olarak gönderilen ürünler bir yıllık süre içinde kesin satışa dönmesi gerekmektedir. Bu süre olası aksaklarda en fazla iki yıllık süre kadar uzatılabilir. Tüm bu işlemlerin sonunda ürünlerin gittiği ülkede satışı gerçekleşmez ise gümrük mevzuatına uygun şekilde ülkeye geri getirilmesi gerekmektedir.

Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracat: Konuya ilişkin ürünlerin anlaşmaya bağlı süre için belirlenmiş olan kira tutarı karşılık gümrük bölgelerinin dışına çıkarılma işlemidir. Bu ihracat türü için 2008 yılında tebliğ yürürlükten çıkarıldığından ihracat gümrük mevzuatına uygun şekilde yapılması gerekmektedir (Çelik, Kalaycı, & Sandalcılar, 2016).

Ön İzne Bağlı İhracat: Mevzuata uygun şekilde konuya ilişkin ürünlerin ihracatının belirlenmiş kurum veya kuruluş tarafından verilen ön iznine ürünlerde yapılan ihracat şeklidir.

Transit Rejimi: Transit rejim hükümleri; ihracat gümrük işlemleri yapılmış ve serbest dolaşım kapsamı içine dahil edilmemiş ürünlerin ithalat vergi politikası ve dış ticaret politikalarına bağlı kalmadan gümrük müdürlüklerinin denetimi eşliğinde Türkiye Gümrük Bölgesi içesinden bir bölgeden diğer bölgeye aktarılmasıdır. Transit rejime bağlı ürünler Türkiye'den başka bir ülkeye, Türkiye içinde bir gümrükten başka bir gümrüğe veya bir yabancı ülkeden başka bir yabancı ülkeye ya da Türkiye'ye yönlendirilebilmektedir. Transit rejime konu olan ürün ya da taşıtlar geçişler esnasında

gümrük vergisine dahil edilmez ancak antrepo, mühürleme, yükleme, boşaltma gibi uygulamaların bedelleri talep edilmektedir (Kaya, 2017).

Kayda Bağlı İhracat: Ürünlerin ihracatının yapılacağı tarihten önce İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği'nce kayıt edilerek gümrük beyannamelerini sevkiyattan önce açılmasına olanak tanıyan ihracat çeşididir. İhracatçı Birliklerince tasdik edilen gümrük beyannamesinde söz konusu ürünlerin 30 gün içinde ihracatçı tarafından ilgili gümrük idaresine başvuru yapması gerekmektedir.

Bedelsiz İhracat: Gönderilen ürünün herhangi bir bedel ya da ödeme beklemeksizin ihracatının yapılmasıdır. Bu tip ihracatı örneklendirmek gerekirse, gerçek ya da tüzel kişilerce yurt dışına gönderilen hediyeler, numuneler, insani yardım ürünlerinin yanı sıra kamu kurumlarının anlaşmalarına bağlı olarak göndermeleri gereken malzeme ve ekipmanlar gösterilebilir (Çelik, Kalaycı, & Sandalcılar, 2016).

İthal Edilmiş Malın İhracı: Gümrük mevzuatına göre daha önceden ithal edilmiş ürünlerin geldiği ülkeye yeniden iadesinin yapılabilmesi için gerekli olan hükümler yatırım ve ihracatı destekleme mevzuatından dolayı saklıdır. Genel esaslar doğrultusunda ithal edilen ürünlerin ihracatı gerçekleştirilir (Resmi Gazete, İhracat Yönetmeliği, 2006: 4).

Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat: Serbest bölgeler, geniş teşvik olanaklarını ticari faaliyetler için sağlayan, hukuki ve idari kısıtlamaların ticari faaliyetlerde uygulanmadığı veya kısmi düzeyde uygulandığı özel bölgelerdir. Faaliyet ruhsatı alınarak serbest bölgelerde faaliyet gösterilebilir. Faaliyet gösterebilmek için değerlendirme yetkisi Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü tarafından verilir. Türkiye'de üretim, alım-satım ve hizmete ilişkin tüm faaliyetler yapılabilmektedir (Kaya, 2017). Türkiye'de serbest bölgelerin kurulma amacı, dış ticarete teşvik etmek, ihracat odaklı yatırım yapılmasını sağlamak, ihracat odaklı üretime yönlenmeyi artırmak ve direkt olarak yabancı yatırımcıya ulaşarak bilgi ve teknolojinin ülkeye olan girişini artırmaktır (Danacı & Koçtürk, 2017).

İhracat, ülke ekonomilerinin en önemli parçalarından biridir. Yapılan ihracat rakamlarında oluşan yükselişler ekonomi içindeki faktör verimliliğinin yükselmesine sebep olmaktadır. Ülkeye döviz girişi sağlayarak ülkede kullanılan yatırım ürünlerinin ithalatının kolaylaşmasında önemli rol oynar. İhracatta meydana gelen artışlar verimliliği artıracağından dolayı kapasitenin maksimum seviyede kullanılmasını sağlar. Bu sayede

birim başına düşen maliyetlerin düşmesine vesile olur. İhracatın arttığı bölgelerde teknoloji yatırımları teşvikleri de artar. Artan teknoloji ve kapasite kullanımı yeni iş kollarının oluşmasına yardımcı olur ve istihdamın artmasını sağlar. İhracat verilerinin artması dış ticaret açığının azalmasına doğal olarak da ülke refahının artmasına sebep olur (Acaravcı & Kargı, 2015).

Ülke ekonomisinin her alanında olduğu gibi ihracatında riskleri mevcuttur. Bu riskleri Türkiye İhracatçılar Meclisi (2014) oluşabilecek riskleri aşağıdaki maddelerle açıklamıştı (Bağırtan, 2018):

- Dış piyasa satışlarında gerçekleşen tutarlar beklenti altında kalabilir ya da istenilenin daha üstünde rekabetçi bir konuma geçebilir. Bu durumun doğal sonuç olarak ticari beklentinin değişimi gerçekleşebilir.
- İhracatın sahip olduğu en büyük risk tahsilat sürecidir. İhracat odaklı firmalar için böyle bir sorun yaşanırsa firmanın eksi yönde hareket etme durumu söz konusu olabilir.
- Döviz kurlarında yaşanan beklenti dışı dalgalanmalar kar oranlarının düşüşüne hatta firmaların büyük zarara uğramalarına yol açabilir.
- İhracatta belirli pazarlarla sınırlı kalınması ve bu durumun ihracatın gerçekleştiği ülkenin siyasi ve ekonomik durumuna bağlı kalınmasına yol açması büyük bir risk unsurudur.
- Gerçekleşen ihracat ve ithalatlarla risk unsurlarının azaltılması adına düzenlenmiş olan uluslararası dış ticaret kurallarının uygulanması gerekmektedir.
- Dış ticarete konu olan ürün grubunun hedeflenen pazara uygun olmaması ya da o pazara uygun hale gelmesi için yapılması gereken Ar-Ge çalışmaları çok yüksek olabilir ve sonuçta başarısızlıkla da sonuçlanabilir.
- Dış ticarette ihracatçı ve ithalatçının yaşayabileceği uzlaşma sorunları iç pazarlara göre daha fazla olabilir.

Tablo 1: Türkiye' nin İhracat Rakamları ve Mal Ticareti Büyümesi

	2017	2018	2019
İHRACAT (MİLYAR $)	164,6	176,9	180,5
MAL TİCARETİ BÜYÜMESİ (%)	10,2	7,5	2,0

Kaynak: (TİM, 2020).

Türkiye ihracatı 2017 yılında %10,2 büyüme gerçekleştirerek 164,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında ise %2,7 gerileme yaşayarak %7,5 seviyelerine gelmesine rağmen ihracat tutarları 2017 yılına göre artış göstererek 176,9 milyar dolar olmuştur. 2019 yılında mal ticareti büyümesi %2 seviyelerine gerilemesine rağmen ihracat 180,5 milyar dolara ulaşmış ve Cumhuriyet tarihinin rekor seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 2: 2019' da En Çok İhracat Yapan İlk 5 Sektör

Sektör	2018 (Milyar $)	2019 (Milyar $)	DEĞ. (%)
Otomotiv Endüstrisi	31,6	30,6	-3,1
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	17,3	20,6	18,6
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	17,6	17,7	0,4
Çelik	15,5	13,9	-10,6
Elektrik Elektronik	11,3	11,2	-0,5

Kaynak: (TİM, 2019).

2018 yılında sektörel bazda en fazla ihracat gerçekleştire ilk 5 sektörü otomotiv, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon çelik, elektrik-elektronik sektörleri oluşturmaktadır (TİM, 2020).

Dış ticaret ve üretim arasındaki denge için büyük önem taşıyan bu sektörlerde gerçekleşen mikro seviyedeki değişimler ve makro değişimlere karşı sektörlerin kendilerini geliştirip bu değişimlere ayak uydurması dış ticaret dengesi için büyün önem arz etmektedir (Batmaz, 2021).

Tablo 3: En Fazla İhracat Yapılan İlk 10 Ülke

ÜLKE (BİN $)	2018 1-31 MART	2019 1-31 MART	DEĞ. %
ALMANYA	1.474.696	1.334.979	-9,5
BİRLEŞİK KRALLIK	1.029.043	849.119	-17,5
İTALYA	954.709	832.112	-12,8
İSPANYA	709.204	763.261	7,6
FRANSA	688.281	685.076	-0,5
ABD	697.964	668.909	-4,2
IRAK	637.181	628.721	-1,3
İSRAİL	387.631	449.373	15,9
HOLLANDA	488.904	403.058	-17,6
ROMANYA	357.429	387.237	8,3

Kaynak: (TİM, Yıllık İhracat Rakamları, 2019), Erişim Tarihi: 20.06.2021

2019 yılı Mart ayı TİM'in verilerine göre Türkiye'nin ihracatının gerçekleştiği ilk 10 ülkenin başında Almanya ve Birleşik Krallık bulunmaktadır. Bir önceki yılın aynı dönemlerine göre incelendiğinde en fazla gerilemeyi %17,6 oranı ile Hollanda ile aramızda olan ticarette gerçekleşmiş, en fazla gelişmeyi de %15,9 ile İsrail ile aramızda olan ticarette gerçekleşmiştir.

1.3.2. İthalat İşlemleri

İthalat, Serbest bölgelerdeki ya da diğer ülkelerdeki ürünlerin ithalat mevzuatına ve gümrük mevzuatına uygun şekilde Türkiye Gümrük Bölgesi'ne girmesi demektir. İthalat yapabilmek için vergi numarası olan gerçek veya tüzel kişi olma zorunluluğu vardır. Bunun yanında mevzuat hükümlerine uygun hukuki tasarruf yapabilme hakkına sahip ortaklıklarda ithalat yapabilirler (Çelik, Kalaycı, & Sandalcılar, 2016).

İthalat ile ihracat arasındaki en önemli fark ithalatta ülkeden döviz çıkışı gerçekleştiği için ülke ekonomisinde olumsuz etki sağlamasıdır. Buna ek olarak ülke içinde yerli üretim ürünler yerine ithal ürünlerin seçileceğinden yerli üretimin zarar görmesine sebep olmaktadır (Kaya, 2017).

İthal edilecek ürün grubuna göre ithalat süreçleri farklı uygulamalara tabi tutulmaktadır. Buna göre ithalatçının kullanabileceği başlıca ithalat şekilleri aşağıdaki gibidir:

Kesin İthalat: Yürürlükte olan ithalat ve gümrük mevzuatına aykırı olmadan, ithalata dayalı vergileri ödenerek Türkiye Gümrük Bölgesi sınırları içine ürün girilmesine ithalat denir.

Geçici İthalat: Uygulanan ithalat vergilerinde kısmen ya da tamamen muaf olarak dış ticaret politikalarını kapsayan kısıtlamalara tabi olmayan, serbest dolaşımda olmayan Türkiye Gümrük Bölgesi'nde kullanılan ve bu süreçte yıpranma haricinde herhangi bir değişime uğramadan tekrar ihraç edilmesidir.

Bedelli İthalat: İthalat ve gümrük mevzuatına uygun olarak Türkiye Gümrük Bölgesine sokulan ürünün kambiyo mevzuatına göre bedelinin ödendiği ithalat türüdür.

Bedelsiz İthalat: Yurt dışından Türkiye Gümrük Bölgesine bedeli ödenmeden ve ödemeye gerek duyulmadan yapılan ithalat türüdür. Herhangi bir ödeme yapılmasa da Türkiye'de ithalatı yapılan ürüne uygun olan vergilendirme işlemi uygulanmaktadır (Çelik, Kalaycı, & Sandalcılar, 2016).

Türkiye 1980 yıllarında serbest piyasa ekonomisine geçerek dış ticaret sürecine ivme kazandırmıştır. Bunun getirilerinin biri de ithalat oranlarında olan artışlar olmuştur. İthalatın ihracattan fazla olduğu dönemler ile birlikte dış ticaret açığı problemini getirmiştir (Koşar, 2018).

Tablo 4: En Çok İthalat Yapılan 20 Ülke

Sıra	Ülke	2019 (Bin $)	2018 (Bin $)	2017 (Bin $)
1	**Çin**	19 128 160	21 506 001	23 753 644
2	**Almanya**	19 280 399	21 535 223	22 281 369
3	**Rusya Federasyonu**	23 115 236	22 710 751	20 097 027
4	**ABD**	11 847 373	12 995 754	12 288 503
5	**İtalya**	9 349 593	10 791 919	12 119 734
6	**Irak**	2 678 193	1 631 186	1 608 959
7	**İsviçre**	3 374 800	2 884 349	6 946 016
8	**Fransa**	6 760 064	7 836 528	8 425 089
9	**Güney Kore**	5 777 022	6 638 438	6 822 629
10	**BAE**	4 388 996	3 810 185	5 588 390
11	**Birleşik Krallık**	5 638 296	7 637 468	6 806 375
12	**İspanya**	4 446 113	5 682 750	6 531 631
13	**Hindistan**	6 635 217	7 524 705	6 116 451
14	**Japonya**	3 647 962	4 515 222	4 434 186
15	**Belçika**	3 229 280	3 646 331	3 871 278
16	**Hollanda**	3 202 985	3 448 909	3 856 922
17	**Brezilya**	2 655 109	3 303 735	2 603 611
18	**Polonya**	2 603 243	3 229 871	3 604 585
19	**Romanya**	2 770 908	2 720 956	2 596 477
20	**Çekya**	2 338 350	2 746 990	2 924 205

Kaynak: (TÜİK), Erişim Tarihi: 23.07.2021

2019 yılı verileri kapsamında Türkiye' nin en çok ithalat yaptığı ülke Rusya Federasyonu olmuştur. Almanya 19280399 bin dolar ile ikinci sırada, Çin 19128160 bin dolar ile üçüncü sırada yer almıştır. 2018 yılındaki sıralama değişmemiş ancak 2017 yılında ilk sırayı Çin almış üçüncü sırada is Rusya federasyonu yer almıştır.

Tablo 5: Dış Ticaret Değerleri

							(Değer: Bin ABD $ / Value: Thousand US $)
Yıllar **Years**	**İhracat** Exports		**İthalat** Imports		**Dış ticaret dengesi** Balance of foreign trade	**Dış ticaret hacmi** Volume of foreign trade	**İhracatın ithalatı karşılama oranı** Proportion of imports covered by exports **(%)**
	Değer Value	**Değişim** Change **(%)**	**Değer** Value	**Değişim** Change **(%)**	**Değer** Value	**Değer** Value	
2013	161 480 915		260 822 803		-99 341 888	422 303 718	61.9
2014	166 504 862	3.1	251 142 429	-3.7	-84 637 567	417 647 291	66.3
2015	150 982 114	-9.3	213 619 211	-14.9	-62 637 098	364 601 325	70.7
2016	149 246 999	-1.1	202 189 242	-5.4	-52 942 243	351 436 241	73.8
2017	164 494 619	10.2	238 715 128	18.1	-74 220 509	403 209 747	68.9
2018	177 168 756	7.7	231 152 483	-3.2	-53 983 726	408 321 239	76.6
2019	180 832 722	2.1	210 345 203	-9.0	-29 512 481	391 177 924	86.0

Kaynak: (TÜİK), Erişim Tarihi: 23.07.2021

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından oluşturulan dış ticaret verilerine göre ithalat ve ihracat değişimleri tabloda gösterilmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının artması cari açığın azaldığı anlamına gelmektedir. 2013 yılı ile 2019 yılı arasındaki karşılama oranındaki artış cari açığın azalmakta olduğunun göstergesidir.

1.3.3. 1923-1950 Dönemi

1923-1950 dönemi Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren değişen dış ticaret politikaları, bu değişikliklerde sağlanan araçlar ve görünen sonuçlar bakımında bu dönemi iki farklı alt başlıkta inceleyebiliriz. 1923-1929 yılları arasında yeni kurulmuş Cumhuriyet yıllarındaki politikalar ve egemenliğin sağlandığı ve yükselmeye başladığı 1930-1949 yılları arasında uygulanan politikalar dönemi olarak ayırabiliriz (Bağırtan, 2018).

1923- 1929 Dönemi

Türkiye Cumhuriyetinin yeni kurulduğu 1923 yılında Kurtuluş savaşı sonrası oluşan ekonomik boşluk, sanayinin gelişmemiş olması milli gelir seviyelerinin geçim standartlarının bile altında kalmasına sebep olmuştur. Bu durum ülke genelinde tasarruf yapılamamasına sebep olmuştur. Bu sorunu çözmek isteyen tüccarler Milli Türk Ticaret Birliğini kurarak ekonomik sorunları görüşmek için İzmir İktisat Kongresini organize ettiler. Hemen her sektörden temsilciler kongrede yerini alarak her sektörün sorunlarının belirlenmesine katkıda bulunmuşlardır (Koçtürk & Gölalan, 2010).

Yapılan kongrede aşağıdaki kararlar alınmıştır (Bulut & Ulusoy, 2018):

- Yurtiçinde hammadde temini sağlanan endüstri alanlarının kurulması,
- Özel girişim yapmak isteyenlere gerekli kolaylığın sağlanması,
- Yeni bankalar ile yatırımcıların daha kolay krediye ulaşma imkanının sağlanması,
- Üretim önceliğinin temel ihtiyaç ürünlerine yönlendirilmesi,
- Ekonomik anlamda önemli olan kurumların millileştirilmesi,
- Gümrük tarifelerin sanayinin gelişimine göre düzenlenip sanayi yatırımlarına teşvik edici yeni yasaların çıkarılması,
- Yerli ürünlerin lojistiğinin daha ucuz fiyat ile sağlanması,
- Sınai bankasının kurulmasına karar verilmiştir.

Bu süreçte İzmir İktisat Kongresi kararlarınca uygulanmak istenen ekonomi politikaları özel girişim kanalıyla piyasayı sanayileştirme yönünde politikalar izlenmiştir. Devlet özel sektörün yatırımı riskli gördüğü ya da yatırım yapmak için gerekli finansı sağlayamadığı alanlarda girişimciyi destekleyerek ekonomiye müdahale edecekti. Kısaca ağırlıklı karma ekonomi politikasını devlet benimsemiş oldu (Durmuş & Aydemir, 2016).

İzmir İktisat Kongresi kararlarınca hedeflenen milli bankacılık sistemi kurulması doğrultusunda Sırasıyla iş bankası, sanayi ve maadin bankası, Emlak ve eytam bankası 1924, 1925 ve 1926 yıllarında kurulmuştur. Yerli üretime teşvik edip yerli üretim artışına yatırım çekmek için devlet idaresinde olan destek kapsamındaki kıyafet yardımlarının tamamen yerli üretim ürünlerden oluşması mecburiyeti uygulanmıştır (Özel S. , 2013).

Bu dönemde şeker üretimi ile yerli sanayinin özendirilmesi ve ithal ürünlere ikame olması açısından en önemli adımlardan biri atılmıştır. 1913 yılında Teşvik-Sanayi Kanunu sanayi teşviki için tekrar incelenip yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra 1927 yılında tekrar yürürlüğe sokulmuştur. Fakat altyapı ve sermaye yetersizliği, ekonomideki belirsizlik, gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesi gibi sebepler sanayide yeni yatırımların oluşmasını engellemiş ve sanayi gelişiminde arzulanılan hedef sağlanamamıştır (Eroğlu, 2007).

1923-1930 yılları arasında dış ticaret sürekli olarak açık vermektedir. Ülkede sanayinin gelişmemiş olmasından dolayı fiyat olarak daha ucuz olan tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi buna karşılık işlenmiş ve daha pahalı olan ürünlerin ithalatlarının olması, 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması kapsamında gümrük vergilerinin yükseltilmemesi başlıca sebepler olarak gösterilebilir. Bunlara ek olarak dünya ekonomisinde yaşanan Büyük Buhran'da Türkiye ihracat seviyesi düşmüş, Türk lirasının yaşadığı değer kaybı ile ihraç edilen ürün fiyatları inmiş ve ithalat gümrük vergilerinin artış göstereceği beklentisi ithalatın artışına sebep olmuş sonuç olarak 1929 yılında ihracatın ithalatı karşılama seviyesi en düşün noktaya ulaşmıştır.

Tablo 6: 1923-1930 Dönemi Temel Ekonomik Veriler

Yıllar	İhracat (Bin $)	İthalat (Bin $)	Dış Ticaret Dengesi (X-M) (Bin $)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (X/M)	Milli Gelir (Milyon $)	Büyüme Oranı (%)	TL/$	Enflasyon Oranı (%)	Nüfus (1000)	Kişi Başına Milli Gelir
1923	50.790	86.872	-36.082	58,5	570.4	0.0	1,68	7.9	12.475	47.5
1925	102.700	128.953	-26.253	79,6	815.8	12.8	1,83	9.7	13.007	63.2
1927	80.749	107.752	-27.003	74,9	750.6	-12.8	1,94	9.1	13.562	55.2
1929	74.827	123.558	-48.731	60,6	1001.5	21.6	2,07	9.5	14.146	70.5
1930	71.380	69.540	1.840	102,6	745.5	-26.6	2,12	7.2	14.448	51.4

Kaynak: (Bulut & Ulusoy, 2018).

Tablodaki bilgilere göre büyüme ortalama olarak 1927-1930 yılları hariç %10 seviyelerini geçmemiştir. 1927 yılında hava koşullarının olumsuz olması tarım ürünlerinde azalmaya sebep olmuş ve ekonominin küçülmesine yol açmıştır. 1929 yılında yaşanan buhranda 1930 yılındaki küçülmeyi tetiklemiştir. O dönem içinde tarım ağırlıklı ürün grupları olduğu için dalgalanmalar fazlasıyla yaşanmıştır. Bunun yanında 1930 yılı dışındaki yıllarda devamlılık gösteren dış ticaret açığı Türk lirasının döviz cinsi karşısında değer kaybı yaşamasını sağlamıştır. Enflasyon bu dönemlerde çift haneli

sayılara ulaşmamıştır. Bunun sebebi Fiyat istikrarı için uygulanan sıkı para politikasıdır. Buna ek olarak 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması enflasyonun tek haneli rakamlarda kalmasını sağlamıştır (Bulut & Ulusoy, 2018).

1930- 1949 Dönemi

1923-1929 yılları arasında sanayileşmeyi özel sektör kanalı ile sağlama girişimleri başarısız sonuçlanmış ve Osmanlı döneminden kalma dış borçların ödeme planlarının bu dönemde başlamış olması sanayileşme politikasının uygulanmasını zorlaştırmıştır. Tüm bu olumsuzluklara ek olarak 1929 yılında yaşanan buhran dönemi de sanayileşme politikasının olumlu sonuç vermeyeceği gerçeğini ortaya koymuştur. Özel sektörde sermaye yetersizliği ve sınırlı ölçüde tüketim ürünlerinin olmasından dolayı sanayileşme politikasının güncellenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu sonuçlardan dolayı 1930-1949 yılları arası daha çok korumacı ve devletçi politikalar ile ekonomi politikaları belirlenmeye çalışılmıştır (Eşiyok, 2006).

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu 1930-1931 yıllarında çıkarılmış, Merkez bankası kurulmuş ve Cumhuriyet Halk Fırkası kapsamında devletçilik açıkça belirtilmiştir. Bunların sonucu olarak bu yıllar korumacı ve devletçi politika döneminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Devletçi politikaların en yoğun olduğu dönem 1933 yılı sonrası olmuştur. Büyük buhran döneminde Türkiye devlet desteği ile sanayileşmeyi artırmaya çalışmış, önceden ithal edilen ürünlere ikame üretim tesisleri için teşviklerde bulunarak yurt içi üretim hacmini artırmayı hedeflemiştir (Eroğlu, 2007).

İthal ikameci politikaların esas amacı dış rekabete karşı içeride üreticiyi korumaktır. Yurt içi üretimlerinin iç pazarın ihtiyacını karşılaması ile birlikte ihtiyacın karşılandığı ürün grubunda kalite fiyat gözetmeksizin ithalinin tam anlamıyla engellenmesi mutlak korumacılık olarak tanımlanmaktadır. Bazı ürün gruplarında ithalin önüne geçmek için kota ve gümrük vergileri güncellemeleri uygulanarak korumacılık sağlamayı hedeflemektedir (Somuncuoğlu, 2001).

Ağırlıklı olarak iç kaynakların geliştirilmesi ile yerli sanayinin kalkınması ve ekonominin iç imkanlar ile gelişmesini hedefleyen devletçi politikalar bu dönemde baskın olmuştur. Devlet politikalarının uygulanabilmesi ve özel sektör yatırımlarının genişlemesi için dış kredilere de başvurulmuştur. Bu hedefte alınan krediler dış ticaret açığı oluşmasına sebep olmamıştır (Yardımcı & Kutlutürk, 2019).

Sümerbank 1933 yılında Türk sanayisini kurmak amacı ile kurulmuş ve devletçi sanayileşme politikaları kapsamında Sümerbank'a; üretim faaliyetlerinde yaşanacak olumsuzlukları bertaraf etmek, özel girişimleri desteklemek, sanayileşmenin devamlılığını sağlamak ve sanayileşme sürecinde ihtiyaç duyulacak personel ihtiyacını karşılamak için personel yetiştirme görevleri yüklenmiştir (Ertuna, 2004).

Birinci beş yıllık sanayi planı kapsamında ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. Dış ticaret açığının azalması amacı için döviz tasarrufu yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yeni kurulacak işletmelerin kullanacakları hammaddelerin öncelikli olarak ülke içinde tedarik edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Hammadde ithalatının engellemeye çalışılmasının yanında ülke içinde üretimi yapılan ve dünya piyasasında fiyatı düşen ürün gruplarının düşük fiyattan ihracının da önlenmesi hedef haline gelmiştir. Bu planlar doğrultusunda faaliyete geçen fabrikalar önemli ölçüde sınai gelişmenin gerçekleşmesini sağlamıştır (Dikkaya, Üzümcü, & Özyakışır, 2018).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye savaşta olmamasına rağmen ekonomik kaynaklar askeri alana yönlendirilmiştir. 1930-1939 yılları arasında devlet eliyle sağlanan sanayileşme döneminde önemli ölçüde başarı sağlanmasına rağmen 1940'tan sonra özel sektörün istenilen seviyede sermaye artışı sağlayamaması ve kamu kaynaklarının askeri alana yönlendirilmesi sonucu yavaşlama yaşanmıştır. Savaşın doğal sonucu olarak ortaya çıkan kısıtlamalar ve korumacı dış ticaret politikaları sayesinde özel sektör bir miktar sermaye birikimi sağlamış ancak bu birikim büyük ölçekli yatırımları karşılayacak düzeylere çıkamamıştır (Eşiyok, 2006).

Tablo 7: 1931- 1950 Dış Ticaret Göstergeleri

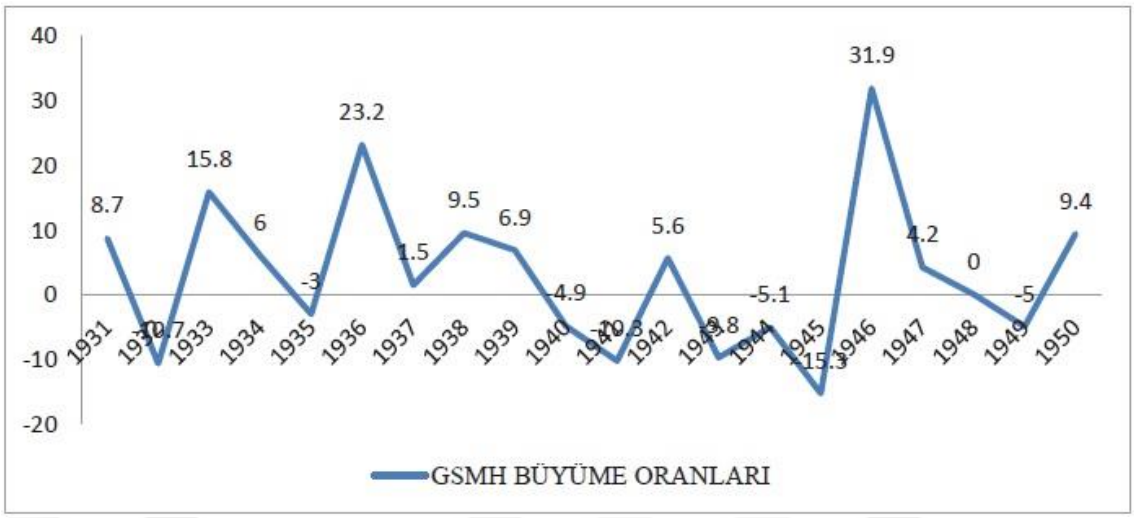
Yıllar	İhracat (Bin$)	İthalat (Bin$)	Dış Ticaret Dengesi (X-M)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (X/M)(%)
1931	60226	59935	291	100,5
1932	47972	40718	7254	117,8
1933	58065	45091	12974	128,8
1934	73007	68761	4246	106,2
1935	76232	70635	5597	107,9
1936	93670	73619	20051	127,2
1937	109225	90540	18685	120,6
1938	115019	118899	-3880	96,7
1939	99647	92498	7149	107,7
1940	80904	50035	30869	161,7
1941	91056	55349	35707	164,5
1942	126115	112879	13236	11,7
1943	196734	155340	41394	126,6
1944	177952	126230	51722	141,0
1945	168264	96969	71295	173,5
1946	214580	118889	95691	180,5
1947	223301	244644	-21343	91,3
1948	196799	275053	-78254	71,5
1949	247825	290220	-42395	85,4
1950	263424	285664	-22240	92,2

Kaynak: (TÜİK), Erişim Tarihi: 15.08.2021

Tabloyu incelediğimizde 1938 yılındaki veriler dışında en önemli detay Türkiye ihracatının ithalattan yüksek olması yani 1930 dan 1946 yılına kadar dış ticaret dengesi fazla vermesidir. Bu dönem cumhuriyet dönemi boyunca dış ticaretin fazla verdiği ilk ve tek dönem olma özelliğini taşımaktadır (Dikkaya, Üzümcü, & Özyakışır, 2018).

Devlet önüne çıkan ödeme sorunlarını bertaraf etmek için 1946 senesinde dış ticarete müdahale ederek devalüasyon uygulamış ancak ithalat 1946 yılından sonra büyük artış göstermiş buna karşılık ihracat 1948 yılından sonra önceki dönemlere göre düşüş yaşamıştır. Bu yüzden 1947 yılında dış ticaret dengesi 21343 dolar açık vererek daha sonraki dönemlerde bu açık artarak devam etmiştir. Böylece dış ticaret fazlalığının yaşandığı döneminde sonuna gelinmiştir (Bağırtan, 2018).

Şekil 2: 1930- 1950 Döneminde GSMH Büyüme Oranları (%)



Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923- 2009, Ankara: Aralık 2010, s.646.

1930-1950 yılları arasındaki GSMH oranları göz önüne alındığında büyüme adına bir istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı döneminde ekonomik olarak Türkiye küçülme yaşamıştır. 1923-1929 liberal dönemde ise %10 seviyelerinin üzerinde büyümeler yaşamış bu seviye bazı yıllarda %20 üzerine de çıkmıştır. Genel olarak ekonomi tarıma dayalı olduğu için dönemsel şartların değişikliği göz önünde bulundurulduğunda büyüme oranları sürekli dalgalanmalar göstermiştir (Polat, Doğruyol, & Balıkçıoğlu, 2020).

1.3.4. 1950- 1960 Dönemi

Ülkede uygulanan devletçi politikalara ikinci dünya savaşından sonra liberalleşme isteği olan ve öncülüğünü 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'nin yaptığı yeni sesler yükselmeye başlamıştır. Demokrat parti 1946-1950 yılları arasında muhalefet tarafında kalmış ve sürekli olarak devletçi politikaları ve antidemokratik uygulamaları eleştirmiştir (Çalık, 2012).

Demokrat Parti iktidara geçmesinden sonra ekonomik alanda büyük değişiklerin yaşanmasını sağlamıştır. Karma ekonomi uygulamasına geçiş yaşanmış ve yeni uygulamalar sistemin içine entegre edilmiştir. Önceki dönemlerde hedeflenen korumacı politikaların yerine, özel teşebbüsler artırılmış, ekonominin liberalleşmesi adına yeni önlemler uygulanmış, 1950 yılından sonra ithalatta %60-65 seviyelerinde serbestleşme uygulanmış, daha önce uygulanan fiyat kontrolleri ortadan kaldırışmış, bankalar kredi

faizlerini indirerek özel sektörün daha kolay krediye ulaşması hedeflenmiştir (Sungur, 2016).

1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurularak özel sektörün orta ve uzun vadeli sanayi yatırım kredisi alabilmesi hedeflenmiştir. İthalat için döviz desteği ve teknik destek sağlanarak ithalatın kolaylaştırılması sağlanmıştır. 1951 senesinde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılarak yabancı ortaklı yerli şirketlere de destek sağlanmıştır. Bu kanunda esas olan hedef hem yabancı hem yerli sermayenin ekonomi içinde kullanılabileceği tüm alanları etkin hale getirebilmek için sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma, turizm gibi alanlarda yatılım yapabilmeleri için çeşitli haklar hem yerli hem yabancı sermayeli şirketlere verilmiştir. Yabancı sermaye 1954 yılında liberalleşerek yerli sermayenin sahip olduğu imkanlara eşit ölçüde sahip olmuştur. Petrol arama ve petrol kuyularını işletme o dönemde yalnızca devlet eliyle yürütülürken 1954 yılında çıkarılan petrol kanunu sayesinde yabancı sermayenin de petrol kuyusu işletebilme hakkına sahip olmasının önü açılmıştır. Sağlanan bu imkanlar ülkeye yüklü oranda yabancı sermayenin girişini sağlamıştır. Demokrat partinin ilk yıllarında uygulanan liberal ekonomi politikaları ilk zamanlarında etkin olmasına karşın zaman içinde etkisi azalmaya başlamıştır. İlk başlarda hedeflenen KİT'lerin özelleştirilmesi istenildiği seviyeye ulaşamamış bunun aksine yeni KİT'ler ortaya çıkmıştır. Bu durum devlet müdahalesini zorunlu kılmıştır. Bu dönemde sanayi sektöründe yapılan yatırımların yanında tarım alanında uygulanan sübvansiyon sayesinde tarımda makineleşmenin artması sağlanmış ve tarım üretimi miktar olarak artış göstermiştir. Tarımsal anlamda yaşanan bu artışlar iç talebin artışına sebep olmuş ve yerli üretimin temel ihtiyaçları karşılaması adına sanayiyi olumlu yönde etkilemiştir. Ancak bu yükseliş temposu dönemin ikinci yarısında piyasada yaşanan döviz eksikliği sebebiyle ithalat yapılmasını engellemiş bu durum sanayi üretim alanını olumsuz etkilemiştir (Memioğlu, 2017).

Bu dönemde hükümet tarım sektörüne yatırımları önceki dönemlere göre artırmıştır. Bu dönemde devlet bütçelemesinde her alana belirli oranda bütçe ayırmıştır. Bu doğrultuda yatırımlarının %29,7'lik kısmını tarıma, %45,8'lik kısmını ulaştırma ve haberleşmeye, %10,8'lik kısmını sanayi ve madenciliğe, %10,7'lik kısmını da bayındırlık alanlarına yönlendirmiştir. Demokrat parti ilk 4 yılında bütçenin denklik konusuna önem vermiştir. Fakat 1951 yılından sonra bütçe sürekli olarak açık vererek devam etmiştir.

Hükümet liberalleşme konusunda başarılı adımlar atsa da denklik ve kamu harcamalarının kısıtlanması konusunda başarı elde edememiştir. Harcamaları kontrol altından tutmak yerine üretim ve ihracatın artması adına adımlar atmıştır. Oluşan bütçe açıkları iç borçlanma yolu ile giderilmeye çalışılmış ancak olumlu sonuçlanmamıştır (Şener, 2005).

Türkiye ekonomisi zirvesini yaşadığı 1955 yılı sonrası yaşanan kuraklıklar ve ABD'nin vermiş olduğu destek kredilerinde kısıtlamalar ekonominin etkilenip düşüşe geçmesine sebep olmuştur. 1955 yılından sonra Milli gelir büyüme hızı çok sert düşüşler yaşamıştır. Bu durum enflasyon rakamlarının yükselmesine doğal olarak ürün fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Ekonomi içinde karaborsacılık çoğalmaya başlamış bunun üzerine hükümet önlem tedbirleri kapsamında "Milli Koruma Kanunu"nu devreye sokmuştur (Emiroğlu, Koçyiğit, & Kesici, 2012).

Kötüye giden ekonomik durumun bu gidişinin önüne geçmek için 1958 yılında İstikrar Programı kapsamında dolar 2,2 kat artmış, dış ticaret kambiyo rejimlerinde uygulanan serbestlik iptal edilmiş ve yeni sınırlandırmalar getirilmiş, KİT ürünlerinde fiyatlar yükseltilmiş bu sayede 600 milyon dolar seviyelerindeki dış borç ertelenmiş ve 359 milyon dolar seviyelerinde yeni kredi taahhüdüne imza atılarak Cumhuriyet tarihinin ilk borç konsolidasyonu uygulanmıştır. Çoklu kur rejimine geçişle beraber hükümet eliyle Türk Lirası fiilen %68,9 oranında değeri düşürülmüştür. Uygulanan programa göre Merkez bankasına para basma kısıtlaması getirilmiş ve verilen banka kredileri durdurulmuştur. İstikrar kararları kapsamında dış kredi imkanı sağlanmış ve ithalat artmaya başlamıştır. Bu durum ekonominin daha canlı hale gelmesine ve ihracat verilerinin yükselmesine sebep olmuştur. Ancak ithalat oranlarının ihracata göre daha fazla artış göstermesinden dolayı dış ticaret açığının oluşmasına sebep olmuştur (Kanca, 2012).

Tablo 8: 1950- 1960 Dönemi Ekonomik Verileri

Yıl	İhracat (Cari Fiyatlar Milyon$)	İthalat (Cari Fiyatlar Milyon$)	Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlar Milyon$)	Dış Ticaret Hacmi (Cari Fiyatlar Milyon$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Cari Fiyatlar Milyon$)	GSMH (Sabit Fiyatlar Milyon TL)	Büyüme (Sabit Fiyatlar Milyon TL)	Enflasyon (Sabit Fiyatlar Milyon TL)
1950	263	286	-23	549	92,2	38506	9,4	-4,3
1951	314	402	-88	716	78,1	43446	12,8	-1,1
1952	363	556	-193	919	65,3	48621	11,9	5,1
1953	396	533	-137	929	74,4	54091	11,2	4,8
1954	335	478	-143	813	70,0	52480	-3,0	9,0
1955	313	498	-185	811	63,0	56642	7,9	11,9
1956	305	407	-102	712	74,9	58428	3,2	11,5
1957	345	397	-52	742	86,9	62995	7,8	12,5
1958	247	315	-68	562	78,5	65844	4,5	15,7
1959	354	470	-116	824	75,3	68521	4,1	22,6
1960	312	468	-147	789	68,5	70869	3,4	7,4

Kaynak: (Takım, 2012)

1950-1954 yılları arasında hem ithalat hem ihracat rakamlarında devamlı artış elde edilmiştir. 1954 yılından sonra 1957 yılına kadar ihracat rakamlarında azalmalar izlenmiştir. 1957 yılında 345 milyon dolar seviyelerine çıkan ihracat rakamı takip eden yılda tarım sektörünün daralması sonucu fiyatlar yükselse bile kur rejiminin sabit tutulması ve ihracata yönelik desteklerin azalması ihracat rakamının 247 milyon dolar seviyelerine düşmesine sebep olmuştur. Uygulamaya giren istikrar programı kapsamında ihracatta artışlar görülse de 1960 yılında tekrar düşüşe geçmiştir. 1950 yılında başlayan dış ticaret açıkları 1960 yılına kadar devam etmiştir. Sabit kur rejiminin etkisiz kalması, ithalatta yaşanan artışlar, ihracatta yaşanan düşüşler, enflasyon verilerinin yükselmesi, piyasada yaşanan döviz kıtlıkları gibi sebeplerden dolayı istikrar kararlarının 1958 yılında alınması gereklilik haline gelmiştir. 1950 yılında Demokrat parti tarafından başlatılan liberalleşme politikaları kapsamında ABD'den alınan düşük faizli krediler, Marshall yardımları, tarım için gerekli olan hava koşullarının olması 1950 ve 1953 yılları arasında ekonomik büyümenin çok hızlı gerçekleşmesine olanak tanımıştır. Takip eden yıllarda ekonomik büyüme eksi yönde harekete geçmiş ve 1950-1960 arası dönem %8,6 enflasyon, %6,65 seviyesinde büyüme ile tamamlanmıştır (Takım, 2012).

1.3.5. 1960- 1980 Dönemi

Hükümete 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale 1950 yıllarının sonlarına doğru yaşanan ekonomik buhranında sonucu olduğu düşünülebilir. Bütçe açıkları, enflasyonist baskı, içe dış borç artışı, dış ticarette yaşanan zorluklar, milli paranın

yaşadığı değer kaybı gibi sorunlar askeri hükümetin ekonomide yaşanan sorunlar ile ilgili belirlemiş olduğu ana başlıklardır. Bu sorunların oluşmasının sebebinin mevcut hükümeti uygulamış olduğu liberal politikaları plansız şekilde uygulayarak ekonomiyi yönetmesi olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda yönetimi devralan yeni hükümet ekonomi alanında ilerlemenin belirli bir plan doğrultusunda olması gerektiği vurgusunu yaparak planlı döneme geçme adına ilk adımları atmak için harekete geçmiştir (Dağdemir & Küçükkalay, 1999).

Bu dönemde yasama yürütmenin daha gerisinde kalmış yürütme daha aktif rol almıştır. Türkiye ekonomisi için yapılan kalkınma planları ile kapitalist dünya düzeninin planlama dönemi aynı zaman diliminde olmuştur. Kalkınma planları için öncelikli olan konular ülke genelinde tasarruf sağlayarak toplumun faydasını artıracak hizmet ve yatırımlar ön planda tutulacaktır. Bu planlamaya uymak için Keynesyen büyüme modeli benimsenmiş ve ulusal ekonominin sınai alanlarda yapılan yatırımlar ile geliştirilmesi hedeflenmiştir. 30 Eylül 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak planlama kültürünün her toplumun onayının alınarak ve siyasi farklılıkları göz ardı eden kurallar ile planlama yapılması çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kalkınma planlarının en parlak dönemi 1960-1980 yılları arasında olmuştur (Ekiz & Somel, 2005).

Maliye politikaları planlı ekonominin gelişmesi için en önemli maddeler arasında yer almıştır. Elde edilen kamu gelirlerinin hangi kaynaklardan elde edinildiğini, kamu gelirlerinin hangi yöntemler ile ekonomiye aktarıldığı konuları planlı kalkınmanın temel görevleri olarak belirlenmiştir. Ekonomik kalkınmanın planlı olması, klasik devlet anlayışındaki gibi yalnızca kamusal fonksiyonların yerine getirilmesinin yanında belirlenen hedefe ulaşılması ile değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır. Planlı kalkınma döneminde belirlenen planlar dahilinde maliye politikaları; tasarrufu artıracak tedbirler, kaynak dağılımının daha etkin uygulanması ve gelir dağılımının belirli bir adalet sitemi içinde yer alması hedeflenmiştir (Takım, 2011).

1959 yılında Türkiye dış ticaret hacmini artırmak, yeni pazarlar oluşturmak için Avrupa Ekonomi Topluluğuna (AET) üyelik başvurusu yapmıştır. Bu başvurunun tam üyelik sürecine geçene kadar AET ile 12 Eylül 1963 yılında ticari ve ekonomik menfaatler ortaklığı sağlayan bir anlaşma imzalamıştır. 1961 yılında Türkiye yaşamış olduğu mali sorunları giderebilme adına ilk defa Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) borç almıştır. İthal ikameci sanayileşme anlayışı benimsenmiş ve uzun vadede dönüşümü sağlayabilme

adına ekonomik gelişmenin şart olduğu ön planda tutulmuştur (Özdemir, Yiğit, & Oral, 2016).

Ekonomik kalkınma planlaması sürecinde 1963 yılından sonra yeni fikirler ileri sürülmüştür. Yapılan planlamanın serbest piyasaya fazla müdahale ettiği ve bu doğrultuda serbest piyasa dengesinin bozulduğu ileri sürülen fikirlerden biridir. Başka bir fikirde ise yapılan kalkınma planlamasının devletin alması gereken kararlarda iktidarı kısıtlamasına sebep olmasıdır. Bu fikirlerde göz önüne alınarak yapılan ilk kalkınma planında 15 yıllık ekonomik gelişme dikkate alınırken bu karar beş yıllık dönemlerin dikkate alınması konusunda değişmiştir. Bu beşer yıllık süreçler için belirlenen hedefler; yıllık %7'lik büyüme hızına ulaşılması, dış ödeme dengesinin kurulması, istihdamın artırılması ve bu hedeflerin sosyal adalet gözetilerek gerçekleştirilmesidir (Polat, Doğruyol, & Balıkçıoğlu, 2020).

İthal ikameci sanayileşme stratejisi kapsamında 1960 yıllında yerli sanayinin güçlenip istikrarlı şekilde büyümesi hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında iç talebin artması ve yerli üretimin artışı için gerekli talebi oluşturması amaçlanmıştır. Yerli üretimin güçlü temeller altında büyümesi için gerekli olan ithal girdileri karşılama adına piyasanın ihtiyaç duyduğu dövizin karşılanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak 1970 yıllarında yaşanan petrol krizi ve petrol fiyatlarının ani yükselişi direkt olarak üretim maliyetlerine etki etmiş bunun doğal sonucu olarak yapılan planlamada aksaklıklar yaşanmış ve ihtiyaç duyulan döviz miktarında ciddi yükselmeler meydana gelmiştir. Dövize olan ihtiyacın artması da ödemeler dengesinin sağlanması adına önemli sorunlara sebep olmuştur. 1970 yılları sonuna doğru ödemeler dengesindeki açık aşırı artışlar göstermiş ve kapatılması güç seviyelere çıkmıştır. Dış borçlanma ile çözüme gidilmek istense de kriz dünya çapında olduğu için bu çözüm yolu sağlanamamış ve döviz ihtiyacındaki artış üst seviyelere çıkmıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamaması yerli üretimin aşırı seviyede gerilemesine yol açmıştır. Toplam üretimde büyüme hızının 1960-1980 yılları arasında %4,7 seviyelerinde olmasına rağmen ithal ikameci strateji yüzünden ihracat istenilen seviyelere bir türlü çıkamamış ve yurt içi kaynaklara olan bağlılık arttığı içinde genel ekonomik yapı kırılgan bir hal almıştır. Yaşanan petrol krizi sonrası hedeflenen ithal ikameci model başarısız olmuş ve dışa dönük kalkınma modeline yani ihracata dayalı kalkınma modeli düşünülmeye başlanmıştır (Özaslan, 2006).

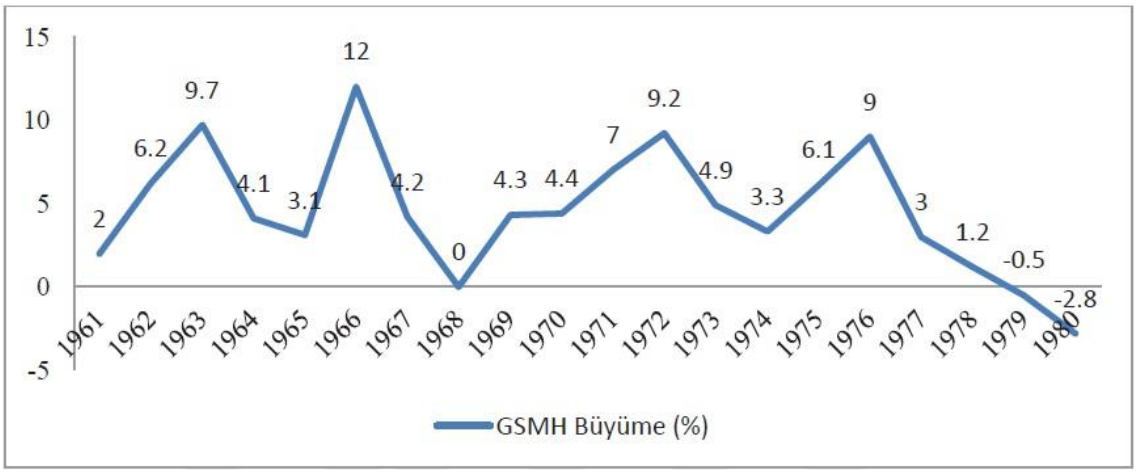
Tablo 9: 1960- 1980 Dış Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Bin$)	İthalat (Bin$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1960	320.731	468.186	-147.455	68,5
1961	346.740	507.205	-160.465	68,4
1962	381.197	619.447	-238.250	61,5
1963	368.087	687.616	-319.529	53,5
1964	410.771	537.229	-126.458	76,5
1965	463.738	571.953	-108.215	81,1
1966	490.508	718.269	-227.761	68,3
1967	522.334	684.669	-162.335	76,3
1968	496.419	763.659	-267.240	65,0
1969	536.834	801.236	-264.403	67,0
1970	588.476	947.604	-359.128	62,1
1971	676.602	1.170.840	-494.239	57,8
1972	884.969	1.562.550	-677.581	56,6
1973	1.317.083	2.086.216	-769.133	63,1
1974	1.532.182	3.777.501	-2.245.319	40,6
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.483	29,6
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.433	38,2
1977	1.753.026	5.796.278	-4.043.252	30,2
1978	2.288.163	4.599.025	-2.310.862	49,8
1979	2.261.195	5.069.432	-2.808.236	44,6
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242	36,8

Kaynak: (Özdemir, Yiğit, & Oral, 2016)

Tabloda 1960-1980 yılları arasındaki dış ticarete ait bilgileri incelediğimizde dış ticaret açığının bütün dönem boyunca varlığını sürdürdüğü göz önündedir. Dış ticaret açığının en yüksek olduğu yıl 1980 yılında olmuştur. Planlı kalkınma ilkesi ile yola çıkılan yıllarda yerli üretimi artırmak için adımlar atılmış ancak 1970 yılından sonra devalüasyon uygulanarak dışa yönelik bir dış ticaret planına dönülmüştür. Ancak dünya dış ticaret hacminde yaşanan artış Türkiye'nin dış ticaretinde istediği artışa ulaşmasına engel olmuştur. Yapılan değişiklikle ülkenin dış ticaretinin artışına katkıda bulunmuş olsa da 1973-1974 yılları arasında yaşanan petrol krizleri, siyasi olan Kıbrıs sorunu ve batıda baş gösteren yüksek enflasyon krizleri dış ticaret dengelerinin bozulup dış ticaret açıklarının yükselmesine neden olmuştur (Özdemir, Yiğit, & Oral, 2016).

Şekil 3: 1960-1980 Döneminde GSMH Büyüme Oranları (%)



Kaynak: TÜİK istatistik göstergeler 1923- 2009, Ankara: Aralık 2010, s.647.

1960-1980 yılları arasındaki GSMH büyüme oranlarına ilişkin grafik incelendiğinde bu dönemde büyüme istikrarsız ve dalgalı olduğu gözlemlenmektedir. 1979-1980 yıllarına gelene kadarki süreçte pozitif yönlü büyümeler gerçekleştiren ekonomi bu iki yıl boyunca eksi yönde küçülme göstermiştir.

1.3.6. 1980 Sonrası Dönemde Büyüme ve Dış Ticaret

Küreselleşme politikaları hemen her ülkede yaygınlaşmaya başlamış ve bu durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde 1980 sonrasında etkisini göstermeye başlamıştır. Türkiye de bu dönemde dışa açık ekonomiye tam geçiş yapmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu dönemde liberalleşerek dünya ticaretinin hacminin yükselmesine büyük katkı sağlamıştır (Sakarya, 2014).

24 Ocak 1980 yılında alınan kararların içeriği neoliberal politikaları desteklemektedir. IMF ve Dünya Bankasının açıklamış olduğu istikrar ve uyum programlarındaki kararlar ile paralel oluşturulmuştur. 24 Ocak kararlarının amaçları;

24 Ocak 1980 yılında alınan kararların içeriği neoliberal politikaları desteklemektedir. IMF ve Dünya Bankasının açıklamış olduğu istikrar ve uyum programlarındaki kararlar ile paralel oluşturulmuştur. 24 Ocak'da alınan kararların amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Fiyat istikrarının oluşturulması,
- Ödemeler dengesinin kontrol altına alınması,
- Piyasa ekonomisinin durağanlıktan çıkıp daha faal olmasının sağlanması,

- Sanayileşme stratejisinin dışa açık ekonomiye uygun hale getirilmesi ve ekonominin dışa açık politikalar kapsamında ilerlemesi,
- Ekonomi içinde kamu sektörünün payının düşürülmesi şeklindedir.

Ekonominin dışa açılması için alınmış olan 24 Ocak Kararları kapsamında ihracatın artırılması adına yeni düzenlemeler getirilmiştir. %48,60 seviyelerine gelen devalüasyon günlük kur rejimi ile devam etmiştir. Dışa açıklık kapsamında ihracatın artması adına devalüasyonun yanında ihracata dayalı yeni teşvik paketleri uygulanmıştır (Hatipağaoğlu, 2016).

Döviz kuru rejimi her dönem farklı olarak uygulanmıştır. 1980 yılından önce sabit kur rejimi uygulanırken 1980 yılıyla beraber esnek kur rejimi uygulanmıştır. 1989-1999 döneminde müdahaleli serbest kur rejimi uygulanmış. 2000-2001 yıllarında ise günlük artışların takip edildiği sabit kur rejimi kabul edilmiştir. Merkez bankasının müdahalelerinin minimum seviyeye indirdiği serbest kur rejimi 2001 yılının ikinci yarısında uygulamaya geçmiştir. Dış ticaret karlılığını artırma kapsamında uygulanan döviz kur rejimleri 1980-2001 yılları arasında kısmi 2001 yılından sonraki dönemde tam anlamıyla ihracatın gelişme stratejisine göre uygulanmıştır (Barışık & Demircioğlu, 2006).

1980 dönemi sonrasında Türkiye'de alınan kararlarında etkisi ile ekonomide büyük çaplı değişimler yaşanmıştır. Ancak bu değişimler büyüme rakamlarında istenilen istikrarı oluşturamamıştır. 1980 ile 1989 yılları arasında büyüme oranı ortalama %4,22 seviyelerinde olmuş ve birbirini takip senelerde hiçbir zaman %5 ve üzerinde büyüme gözlemlenmemiştir. Bu kararsız verileri düzenleme adına uygulanan istikrar programlarından da istenilen sonuç alınamamıştır. Bütçede oluşan açıkların kapatılması için yeni dış borçlanmalara gidilmiş bunun doğal sonucu olarak elde edilen iç kaynakların farklı alanlar da oluşan açıkları kapatmaya yönlendirilmesi sonucunda spekülatif karlılık olgusu ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dolayı büyüme verilerinde kararsız sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kararsız büyüme oranlarının bir diğer sebebi de dış ticaretin genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ile yapılmasıdır (Hatipağaoğlu, 2016).

1980 yılıyla beraber uygulanan dış ticarette serbestleşme politikası ve yapılan devalüasyonlar neticesinde ihracat rakamlarında ciddi artış yaşanmıştır ve Türk Lirası aynı ölçüde değer kaybı yaşamıştır. 1980 yılını 2,9 Milyar ABD doları ile kapatan ihracat

rakamları 1984 yılında 7,1 milyar ABD Doları seviyelerine çıkmıştır. Aynı yıllarda imalat sanayii ihracat için %36 olan payını %72 seviyelerine çıkararak bu dönemde ihracata en büyük katkıyı sağlamıştır. 1980 ile 1989 yılları arasında ihracat teşvikleri artırılmış 1989 yılında da Washington Uzlaşması ile Türk lirası tam konvertible hale getirilmiştir. Türk lirasının değerinin artırılması adına uygulanan yüksek faiz oranları ülkeye sıcak para girişini sağlamış ancak bu durum ithalat hacminin genişlemesine yol açmıştır. Bu durumda ihracatın ithalata bağlılığını artırmıştır (Hatipağaoğlu, 2016).

1990 yıllarında sonra Türkiye para ve kur politikaları sürekli dış borçlanmaya göre yapmıştır. Serbest kur rejiminden vazgeçip kontrollü kur rejimine geçmesi Türk Lirasının aşırı değer kazanmasına yol açmıştır. Büyüme oranları belirli bir düzen dahilinde olmaması, faiz harcamaları, yüksek enflasyon oranları ekonominin kötüye gitmesini ve krize sebep olmasını sağlamıştır. 2000 yılının sonlarında yaşanan bankacılık sektör krizi ve daha sonrasında gelen devalüasyondan kaynaklı döviz krizi ülke ekonomisinde büyük ölçüde zarara uğratmıştır. 1994 yılında yaşanan krizde veriler incelendiğinde o döneme kadarki en yüksek cari açık ve kamu borçlarında en yüksek seviyeler gözlemlenmiştir (Sönmez & Şimşek, 2011).

2000 krizinin ana sebebi ülke ekonomisinde sıcak para eksikliğinin yaşanmasıdır. Sıcak paranın olmayışı banka sektörünün yönetilemez hale gelerek kriz yaşanmasına sebep olmuş bunun doğal sonucu olarak da elde olan varlıklar büyük ölçüde el değiştirmiştir (Polat, Doğruyol, & Balıkçıoğlu, 2020)

1996 yılında gümrük Avrupa ile gümrük birliği sağlanmış ve bu yıllarda ithalat artmaya başlamıştır. 2001 yılından sonraki dönemlerde dış ticaret genel anlamda artış göstermeye başlamıştır. Alınan serbestlik kararları kapsamında dış ticarete yönelim artmıştır. Tarımsal alanlar haricinde gümrük vergileri Türkiye ile Avrupa birliği arasında kaldırılmıştır. 2001 yılında yaşanan krizden sonra sağlanmış olan gümrük birliği Güçlü ekonomiye geçiş kararları doğrultusunda daha aktif kullanılarak dış ticaretin hacminin yükselmesine ve hızının artmasına sebep olmuştur (Bakkalcı, 2013).

Tablo 10: 1991- 2001 Dış Ticaret Verileri

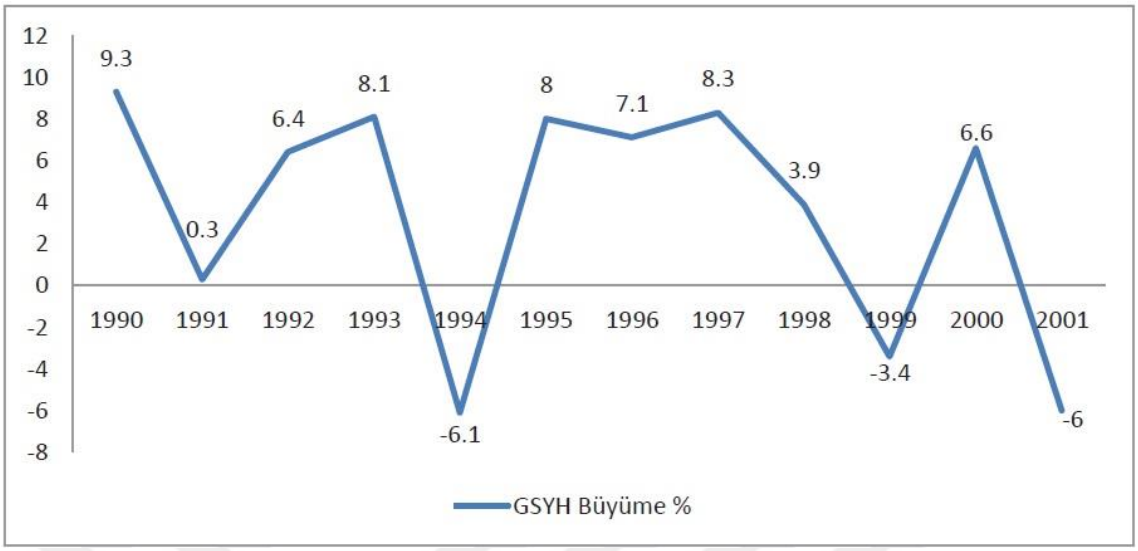
Yıllar	DIŞ TİCARET – YILLIK (Milyon $)						İHR / İTH %
	İhracat	Değ. %	İthalat	Değ. %	Denge	Hacm	
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7

Kaynak: (T.C. Ticaret Bakanlığı) Erişim Tarihi: 14.08.2021

Tablodaki veriler ışığında 1991-2001 yılları arasında ihracatta yalnızca 1999 yılında küçük bir düşüş yaşanması dışında ihracat sürekli artış göstermiştir.

Aynı dönemde ithalat 1991 ve 1994 yılları haricinde 1997'ye kadar sürekli artış göstermiştir. 1997'den sonra iki yıl üst üste ithalat rakamları düşüş yaşayarak 40.671 milyon dolar seviyelerine kadar gerilemiş ancak 2000 yılında ithalattaki ciddi artış 54.503 milyon dolara kadar yükselmiştir. Takip eden 2001 yılında 41.399 milyon dolar seviyelerine geri gelmiştir. Bu dönemde dış ticaret ülke ekonomisinde kararsız yükseliş ve azalışlar yaşasa da sürekli olarak açık vermiştir. 1993 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %52,1 seviyelerine kadar düşmüştür. Takip eden senede yaşanan kriz sonunda ithalatın azalması ile birlikte bu oran %77,8 seviyelerine yükselse de istikrar sağlanamamış ve 2000 yılında %51 seviyelerine kadar düşüş göstermiştir. 2001 yılında yaşanan yeni kriz döneminde yine ithalattaki düşüş ihracatın ithalatı karşılama oranını %75,7 seviyelerine çıkarmıştır.

Şekil 4: 1990-2001 Dönemi Büyüme Oranları



Kaynak: (T.C. Ticaret Bakanlığı), Erişim Tarihi: 14.08.2021

1990 ve 2001 döneminde grafikteki veriler incelendiğinde GSYH büyüme dalgalı ve düzensiz bir görüntü çizmiştir.

1990-2001 yılları arasında GSYH oranları göz önüne alındığında istikrarın sağlanamadığı ve kararsız büyüme ile karşılaşıldığı gözlemlenmektedir.

1990'da %9,3 seviyesinde olan büyüme oranı takip eden 1991 kriz senesinde %0,3 seviyelerine kadar gerilemiştir. 1994 yılına kadar yükseliş eğilimine girse de 1994 yılında yaşanan yeni ekonomik kriz sebebiyle %-6,1 seviyelerine kadar gerilemiştir. Kriz sonrası senelerde kararsız bir büyüme gerçekleşmiştir. 1997 senesinden sonra büyüme oranlarında azalışlar meydana gelmiş ve 1999 yılında büyüme oranı yeniden eksi yönlü bir sonuç doğurarak %-3,4 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2000 yılında %6,6 seviyelerinde olumlu bir yükseliş gösterse de 2001 senesinde yaşanan yeni krizle büyüme oranı %-6 seviyelerine geri gelerek eksi yönlü büyüme noktasına geri gelmiştir.

1.3.7. 2001 Yılından Günümüze Büyüme ve Dış Ticaret

Türkiye'de finans ve bankacılık sektörü ard arda yaşanan 2000-2001 yılı krizlerinden sonra çökme noktasına gelmiştir. Bu yıllarda ülke genelinde 19 banka yönetimine Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) tarafında el konularak Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) kapsamı içine sokulmuştur. Faiz oranları, kur ve likidite riskleri kalan bankaların mali düzenlerinin yıpranmasına yol açmıştır. Bankaların önemli varlık göstergeleri arasında olan devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) değer kaybına uğramış ve %7,500 oranına çıkan faiz oranlarıyla bankalar

piyasadan sıcak para girişi sağlamaya çalışmış ve döviz olarak borçlanan bankaların kur rejimindeki değişiklikle döviz borçları yaklaşık %40 oranında yükselmiştir. Bu şiddetli dalgalanma kar oranlarının düşmesine ve mali açıdan zararların oluşmasına yol açarak bankaların piyasaya kredi verme gücünün kaybolmasına yol açmıştır (Dikkaya, Üzümcü, & Özyakışır, 2018).

Yaşanan krizler sonrası ortaya çıkan ekonomik problemlerin aşılabilmesi adına IMF'nin destek vermiş olduğu makro ekonomik program olan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" hazırlanmıştır. Krizler sonrası oluşan döviz dalgalanmaları neticesinde yaşanan istikrarsızlık ve güvensizlik ortamının yok edilmedi, kamu borçlarının planlanması temel hedefler arasında olmuştur. Ekonomik sorunların bu noktaya gelmesinin en büyük sorumluluğunun müdahaleci ekonomik politikalar olduğu üzerinde durulmuştur. Uygulanan program kapsamında uzun dönemde enflasyonun kontrol altına alınması hedeflenmiştir. Bu yüzden 2002 senesinde başlayarak 2006 senesine kadar örtük enflasyon uygulanmış 2006 senesinden sonra açık enflasyon uygulamasına geçiş yapılmıştır (Bulut & Ulusoy, 2018).

Güçlü ekonomiye geçişte uygulanmak istenen konular şu şekildedir (Ceylan & Gürsoy, 2011):

- Esnek kur rejimi ile birlikte enflasyon mücadelesinde istikrar ve güven sağlamak,
- Bankacılık sektöründe yaşanan büyük kriz sonrası bozulan yapıyı tekrar yapılandırarak bankacılık sektörü ile reel sektör arasında bağın yeniden sağlanması,
- Bozulmuş olan kamu finansman dengesinin yeniden yapılandırılması,
- Gelir politikalarının toplumsal anlayışı gözeterek adil dağıtımın sağlanarak enflasyonda belirlenen hedeflere göre uygulanması,
- Uygulanmak istenen programın daha etkin ve şeffaf olabilmesi adına ve uygulanmasını kolaylaştırmak adına kanuni düzenlemenin yapılması.

ABD merkezli 2008 yılında başlayan küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisine zarar vermiş bu sebeple 2008-2009 yıllarında Türkiye ekonomisinde küçülme görülmüştür. Lehman Brothers Yatırım Bankasının 2008 yılında batması krizin daha büyük boyutlara ulaşmasına yol açmış ve ABD'de krizden etkilenen birçok bankanın

batmasına yol açmıştır. 2001 krizi sonrası alınan tedbirler kapsamında Türk Bankacılık sektöründe yapılan altyapı düzenlemeleri sayesinde yaşanan global krizden Türk bankacılık sektörü etkilenmemiştir (Akın, 2016).

Tablo 11: 2002- 2019 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi Bin ABD$	Dış Ticaret Hacmi Bin ABD$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Değer Bin ABD$	**Değişim %**	**Değer Bin ABD$**	**Değişim %**			
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	-84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	-56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	-76 806 711	390 792 592	67,1
2018	167 920 613	7,0	223 047 094	-4,6	-55 126 481	390 967 708	75,3
2019	171 530 675	2,1	202 704 512	-9,1	-31 173 837	374 235 186	84,6

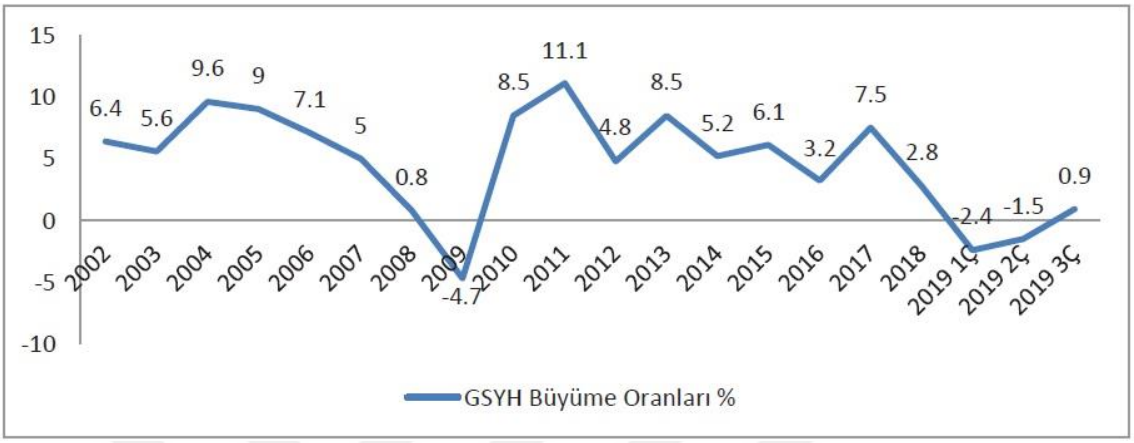
Kaynak: (TÜİK, Dış Ticaret Değerleri), Erişim Tarihi: 16.09.2021

Dünya ekonomisinin 2002 yılından sonra hareketlenmesi ve genişlemesinin etkisiyle Türkiye'de dış ticaret verilerini yükseltmeyi başarmıştır. 2002 yılında 36 milyon usd seviyelerinde olan ihracat rakamlarını 2008 yılında 132 milyon dolar seviyelerine çıkarmayı başarmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrası ihracatta 2009 ve 2010 yıllarında küçük düşüşler yaşanmış daha sonra tekrar yükselişe geçmiştir. 2019 yılında 171 milyon dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. Aynı dönemde 2002 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %69,9 seviyelerinde iken 2019 yılında bu oran %84,6 seviyelerine yükselmiştir. Bu dönemde dış ticaretin artışı ile beraber ithalat rakamlarında da yükselişler meydana gelmiştir. İthalatta yaşanan artışlar ihracatta yaşanan artışlarda daha fazla olduğu için bu dönemde sürekli cari artık sorunu ile uğraşılmıştır (Tunalı, 2018).

Dış ticaret açığının azaltılmasının sağlanması yapılan ihracatın artırılması bununla birlikte yapılan ithalatın azaltılması gerekmektedir. Bununla birlikte yüksek katma değerli teknolojik ürünlerinin ihracatının artırılması gerekmektedir. 2000 yılına kadar Türkiye ihracatta ağırlıklı olarak emek yoğun ürün gruplarında faaliyet göstermiştir.

Makine ve ağır sanayi sektörü ihracat içinde oldukça düşük bir seviyede iken 2000 yılından sonra bu pay yükseltilerek cari açığın azalmasına katkısı artırılmıştır (İncekara, 2015).

Şekil 5: 2002- 2019 GSYH Büyüme Oranları



Kaynak: (T.C. Hazine ve Makliye Bakanlığı), Erişim Tarihi: 19.11.2021

Grafiğe göre Türkiye GSYH büyüme verileri sürekli olarak dalgalı bir gelişim göstermiştir. 2001 yılından sonra belirlenen ekonomik tedbirlerden sonra 2002-2007 arası dönemde sürekli büyüme sağlanmıştır. 2008 global krizi döneminde büyüme oranları Türkiye adına düşüş yönüne geçmiştir. Reel sektörün önemli ölçüde etkilendiği bu dönemde 2009 yılı büyüme oranı %-4,7 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2010 yılı ile birlikte yükselişe geçmiş ve en yüksek büyüme oranı olan %11,1 seviyesine 2011 yılında ulaşılmıştır (Acar F. , 2013).

II. BÖLÜM

DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MOBİLYA SEKTÖRÜ

Dünya ekonomisinde önemli yere sahip olan sektörler arasında mobilya sektörü de yer almaktadır. Mobilya sektörünün sanayileşme süreci 1970 yıllarında sonra başlamış bu dönemde yapı sektörünün genişlemesi ve mobilyanın kullanım alanının artması hem üretim hem tüketim anlamında mobilya sektörünün hızla büyümesine yol açmıştır. Son dönemlerde artan rekabet ve ülkeler içinde yüksek kapasiteli üretim tesislerinin kurulması ve bayilik sistemli uluslararası firmaların kurulması mobilya sektörünün ülkeler için önemli bir ihracat kalemi olmasını sağlamıştır (Mobilya Çalışma Grubu Raporu, 2015).

Mobilya sektörü hacmini her dönem artırarak devam ettiren ve geliştiren bir sektördür. 2004 yılında mobilya sektörü yıllık ortalama 220 Milyar dolar seviyelerinde bir üretim gerçekleştirmiştir. Bu üretimin %68'lik kısmı olan 150 milyar dolar seviyeleri üretici olan ülkelerin iç piyasalarında tüketicilere ulaşırken %32'lik kısmı olan 70 Milyar dolarlık kısmı uluslararası piyasada işlem görmüştür. 2010 yılı verileri dikkate alındığında üretim miktarı yaklaşık 376 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Bu tutarın 200 milyar dolarlık bölümü yine üretici olan ülkelerin iç piyasalarında işlem görürken 176 milyar dolarlık kısmı uluslararası ticarete dahil olmuştur. Son dönemlere geldiğimizde mobilya sektörü ortalama 437 milyar dolarlık üretime ulaşmış ve 2050 yılında ortalama 1 trilyon dolara ulaşacağı öngörülmektedir. Bu gelişim göz önünde bulundurulduğunda sektörün dünya ekonomisi üzerindeki önemi kendisini göstermektedir (Bashimov, 2017).

Mobilya sektörü yapısı itibari ile emek yoğun bir sektördür. Bu durum hammadde kaynaklarının azaldığı, işçilik ve enerji maliyetlerinin yükseldiği batı coğrafyası için maliyetlerin yükselmesi anlamına gelmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerin yatırımlarını sanayi teşviklerinin yüksek olduğu, işçilik ve hammadde maliyetlerin düşük olduğu doğu ülkelerine kaydırmalarına yol açmıştır. Bu süreçte Asya ülkeler daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu sayede Çin, Malezya, Vietnam gibi ülkeler mobilya sektöründe dünya piyasasında önemini artırmıştır. Bu ülkelerde en büyük pay Çin'e aittir. Bu gelişim mobilya üretiminin merkezi olan Avrupa'nın merkez olma özelliğinin kendisinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Mobilya sektöründe zirvede Çin yer almaktadır. Bundan

sonra ABD, İtalya ve Almanya dünya mobilya üretiminin yarısından fazlasını elinde bulundurmaktadır. Japonya, İspanya, Kanada, Polonya gibi ülkelerde mobilya üretimi konusunda önemli yere sahiptir (Ankara Sanayi Odası, 2014).

Mobilya emek yoğun bir sektör olduğu için dünya piyasasında istihdam açısından da önemli bir yere sahiptir. Dünya üzerinde mobilya üretimi ile birlikte 260.000 kişilik istihdam ve her geçen gün artan istihdam sayısıyla işlem alanını genişletmektedir. Birçok üretim ülkesinde mobilya sektörünün gelişimi için kapsamlı fuar yatırımları yapılmaktadır. Bu fuarlar sayesinde sektörün sürekli gelişimi ve direkt üreticiye ulaşma imkanının önü açılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Maden, 2016).

Türkiye, son 15 yıllık süre içinde dünya mobilya sektörü içerisinde dünyada en hızlı gelişen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin hemen her bölgesinde mobilya sektörü içerisinde farklı alanlarda faaliyet gösteren bir çok üretim firması sektöre katılmış ya da gelişim göstermiştir. İstanbul, Kayseri, Ankara, Bursa-İnegöl, İzmir ve Kocaeli şehirleri bu sektörün başını çekmekte ve son yıllarda hem iç pazarda hem de dış pazarda ciddi bir gelişim göstererek Türkiye ekonomisine büyük bir katkı sağlamıştır. Ticaretin küreselleşme sürecine dahil olan sektör, hem iç piyasalardaki dönemsel daralmaların etkisi hem de üretim arzının iç piyasanın talebinden fazla olması dolayısıyla sektör dış ticarete yönelmiş ve hızla yükselen bir ivme ile dış ticarette ülke ekonomisinde önemli noktalara ulaşmıştır. Özellikle İstanbul, Kayseri ve Bursa-İnegöl şehirlerindeki üretim gelişen teknolojiye ayak uydurarak yüksek kapasiteli ve dünya piyasasına dahil olabilecek ürünler ile dünya ekonomisi içinde daha fazla yer edinmiştir. Mobilya sektörü doğası gereği yeni trendler oluşturmak ve sürekli kendisini yenilemek zorundadır. Bundan dolayı Türkiye Ar-Ge çalışmalarını son yıllarda artırmıştır. Bunun yanı sıra mobilya sektörü bu trenlerin sunumu için gerçekleştirilen uluslararası fuarların yaygın olduğu bir sektördür. Hemen her ülkede 60'dan fazla fuar organize edilmekte ve son dönemlerde Türk üreticiler bu organizasyonlara katılımı artırmaktadır. Bu fuarların iki tanesi ülkemizde düzenlenmektedir bu da sektörün gelişimini olumlu yönde etkilemekte ve dünya ekonomisi içine dahil olmasına yol açmaktadır (Türkiye Mobilya Sanayii, 2019).

2.1. TÜRKİYE'DE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN BAŞLANGICI

Türkiye'de mobilya sektörü 19 YY'lardan beri varlığını sürdürmekte olan en eski sektörlerden biridir. Sektör her dönemin ihtiyacına göre kendini geliştirerek süregelmiştir. Küçük atölyelerde üretim yapılan mobilyalar zaman ile evrilmiş ve teknolojik gelişmelerin de katkısıyla büyük ölçekli yüksek kapasiteli işletmeler haline gelmiştir. Türkiye de mobilya sektörünün yapısı daha çok küçük ölçekli atölye tipi üretim alanını kapsamaktadır. Ancak son dönemlerde yaşanan küreselleşme süreçleri ve teknolojik gelişmeler üretim kapasitelerinin artırılması uluslararası rekabetin de artmasıyla dünya mobilya sektöründe rekabet edebilecek üretim tesislerinin artmasını sağlamıştır (Karademir, 2014).

Gelişen sektör faktörlerinden sonra Türkiye mobilya sektörünün ortalama üretim kapasitesinin 12,5 milyar USD olduğunu düşünülürken bu tutar dünya mobilya sektörü üretimi içinde %3,6'lık bir dilimi kapsamaktadır. Türk mobilyacısı 1980 yıllarından sonra gerçekleşen gelişmelerde ürün yelpazesini genişletmiş ve panel mobilyalar, masif ve ahşap mobilyalar, yumuşak grup oturma koltukları, özel ölçü tablalı mobilyalar, dış mekan mobilyalar, mobilya tamamlayıcı ekipmanlar, hastane, okul, hotel mobilyaları gibi birçok alanda kendine yer açmıştır (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008).

Türkiye istatistik kurumunun yapmış olduğu araştırmaya göre mobilya sektörü, gelirler ve yaşam koşullarına bağlı harcamalardan hane içindeki harcamaları içerisinde; aldığı %5,1 pay ile tüketim ihtiyaçları sıralamasında 5. önemli harcama kalemi olarak kendine yer bulmaktadır (Yazıcı & Karayılmazlar, 2001).

Önceki dönemlerde ağırlıkla atölye formatlı üretime sahip olan mobilya sektörü son dönemlerdeki gelişmeler ile yeni yeni sanayileşme sürecine girmiştir. Bundan dolayı mobilya sektörünün toplam imalat sanayiindeki yeri %1,3'tür. 2002 yılından sonra gelişiminde hız kazanan mobilya sektörü en büyük ilk 500 şirket içinde kendine yer bulmaya başlamıştır. 1999 yılında yaşanan deprem felaketi sonucu sektör ağır yaralar almış ve birçok firmanın kapanmasına neden olmuştur. Kapanan firmalar ağırlıklı küçük ölçekli firmalar olmuş ve büyük bütçeli firmaların iç pazarda paylarının daha da artmasına yol açmıştır (Orta Anadolu İhracatçı , 2017).

Son dönem verileri incelendiğinde mobilya sektörü ağaç ve orman ürünlerinin yoğun olduğu şehirlerde merkezleşmiştir. 2017 yılına ait SGK verileri dikkate alındığında 20867işletme ile imalat sanayiinde 4. Sırada yer alan sektör, 165118 kişiye sağladığı

istihdam ile imalat sanayiinde 9. Sırada yer almaktadır. Mobilya sektörü üretiminin merkezleştiği iller İstanbul, Kayseri, Bursa, Ankara ve İzmir'dir. Bu illerin yanında Bolu, Eskişehir, Zonguldak, Antalya, Antakya illerinde de üretim yapılmaktadır (Karademir, 2014).

Bu şehirler içerisinde en çok dikkat çekenler Kayseri ve Bursa-İnegöl'dür. Bu şehirler hem hammadde malzemelerine ulaşımının kolay olması hem de ticari lojistik yollarına yakın olmalarından dolayı diğer şehirlerden daha avantajlı konumdadırlar. Bu yüzden gelişimler daha hızlı olmaktadır. İnegöl son yıllarda büyük gelişim kaydetmiş ve mobilya sektörünün öncü şehirleri konumuna yükselmiştir. Kayseri Türkiye mobilya sektörünün en büyük firmalarına ev sahipliği yapmaktadır (Köksal, 2017).

2.2. TÜRKİYE İÇİN MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ

Mobilya sektörü dinamikleri bakımından kendini geliştirmeye ihtiyaç duyan bir sektördür. Bundan dolayı hem ülke ekonomisinin kalkınmasına, hem istihdama hem de iç ve dış piyasalarda hareketlilik kazandıran bir sektördür. Sektörün bu kabiliyetlerinden dolayı devlet destekleri artırılmış bu da yatırımcıların artması için önemli bir fırsat olmasına sebep olmaktadır. Birçok bakanlık ve resmi kurumlar bu sektörün gelişimi için ortak paydada buluşarak yeni çalışmalar geliştirmektedir. Bu sayede yeni üretim tesislerinin kurulması ve yeni yatırımların oluşması hız kazanmaktadır. Her zaman hızlı gelişimi ile dikkat çeken mobilya sektörü son yıllarda cari açık vermeyen nadir sektörler içerisinde yerini almıştır. Gerek hammaddeye olan erişim kolaylığı gerek ticari yollara olan doğru konumlanması sektörün daha kolay ve hızlı hareket etmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum marka değerlerinin yükselmesine, küçük, orta ve büyük ölçekli firmaların artmasına ve kalite değerlerinin yükselip uluslararası sektör standartlarına yükselmesinin önünü açmıştır. Tüm bu gelişmeler sektörün potansiyelini göstermiş ve bu potansiyeli değerlendirmek isteyen hem özel sektör hem de devlet kademeleri sektöre katkıların artması için özel çalışmalar yapmışlardır. 9. Kalkınma planı kapsamında "Ağaç işleri ve Mobilya sektör" ilk kez programa konu edilmiştir. 10. Kalkınma planı kapsamında da mobilya sektörü ağaç işleri sektörünün alt başlığından çıkmış ve özel olarak raporlanmıştır (Yardibi, 2016).

Tüm bu gelişmelere karşın mobilya sektörü ile alakalı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda çok fazla bilgi sahip değildir. Bunun sebebi diğer sektörlere kıyasla mobilya sektörünün küçük ölçekli olması ve teknolojiye olan bağlılığının fazla

olmamasıdır. Dış ödemeler dengesi raporlarında mobilya sektörüne ait sermaye çıkışları yalnızca tutar olarak gösterilmekte bu yüzden sektörün dış yatırımlarına ait bilgilere sahip olunamamaktadır. Bu verileri toplama adına devlet eliyle oluşturulmuş herhangi bir kurum ya da birim yoktur. Sektöre ait bu verileri farklı amaçla toplayan devlete bağlı olmayan kurumların verilerinin de gerçekliliği yansıttığı söylenemez. Ancak mobilya sektörü günümüzde yaklaşık 220 ülkeye yaklaşık 1,9 milyar dolar ihracat yapan ve 2001 yılından bu yana dış ticaret açığı vermeden sürekli yükselişte olan bir sektör pozisyonundadır. Sektör liderleri 2023 yılında 25 milyar dolar üretim ve 10 milyar dolar ihracat hedefi belirlemiş ve dünya mobilya sektöründe ilk 10'a Avrupa'da ise ilk 5'e girme hedefini kendisine belirlemiştir (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası , 2018).

2.3. MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN ULUSLARARASI TİCARET VERİLERİ

2.3.1. Dünyada Mobilya İhracatı

2002 yılında dünya mobilya ihracatı 63,9 milyar dolar seviyelerinde iken 2008 yılına gelindiğinde 132,3 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2009 yılında yaşanan küresel kriz sebebi ile bu tutar 108,2 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Ortalama %8 oranında büyümenin gerçekleştiği son 10 yıldaki oranın yaşanan kriz sonrası %5,5 seviyelerine devam etmiştir. 2014 senesinde dünya mobilya ihracatı 178,8 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Günümüzde dünyanın en büyük mobilya ihracatı yapan ülkeleri Çin, Almanya, İtalya, Polonya ve ABD'dir. Ülkeler nezdinde dünyanın ihracatçısı olan ilk 20 ülkenin yaptığı ihracat rakamları göz önüne alındığında ihracat rakamlarının yükseldiği gözlenmektedir. İlk 20 ülke dünya mobilya ihracatının %86'lık kısmını kapsamaktadır. Türkiye mobilya sektörü bu ihracat payında 2013 senesinde %1,32, 2014 senesinde 1,35 ve 2016 senesinde 2,23 seviyelerine ulaşmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Maden, 2016). Mobilya ihracatındaki ilk 20 ülkenin dünya ekonomisindeki değeri 7 yıllık süredeki verileri ile aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12: Dünya Mobilya İhracatında Başlıca Ülkeler (milyon $)

ÜLKE	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
DÜNYA	133.043	149.238	160.956	170.764	178.431	171.230	172.009
ÇİN	39.261	45.189	56.721	60.083	60.623	61.396	56.280
ALMANYA	11.330	13.672	12.848	13.056	13.609	12.227	12.348
İTALYA	10.659	11.640	10.918	11.592	11.977	10.626	10.676
POLONYA	7.909	9.395	8.696	9.873	11.117	9.994	10.657
ABD	6.411	7.007	7.829	8.188	8.761	8.679	8.550
MEKSİKA	4.424	4.909	5.960	6.682	7.719	7.799	8.036
VİETNAM	2.979	3.163	3.666	4.060	4.748	5.206	7.849
KANADA	3.624	3.888	3.989	3.948	4.165	4.389	4.682
ÇEK CUM.	2.370	2.809	2.610	3.137	3.623	3.532	4.144
İNGİLTERE	1.883	2.254	2.189	2.353	2.801	2.747	2.801
FRANSA	2.824	3.043	2.793	2.971	2.965	2.695	2.749
HOLLANDA	1.672	2.229	2.211	2.247	2.300	2.234	2.426
MALEZYA	2.556	2.589	2.674	2.416	2.542	2.429	2.378
ROMANYA	1.521	1.842	1.775	2.106	2.431	2.205	2.359
İSPANYA	1.801	1.903	1.824	2.169	2.293	2.097	2.323
DANİMARKA	2.116	2.306	2.214	2.283	2.433	2.214	2.294
TÜRKİYE	1.415	1.658	1.899	2.237	2.421	2.257	2.231
İSVEÇ	2.266	2.598	2.445	2.399	2.325	2.011	1.999
PORTEKİZ	1.348	1.518	1.459	1.638	1.855	1.741	1.866
BELÇİKA	2.091	2.117	1.864	1.998	1.824	1.585	1.660

Kaynak:https://m.trademap.org

2.3.2. Dünya Mobilya İthalatı

Mobilya sektörü ithalatı sürekli artış göstermiştir. 68 milyar dolar olan 2002 yılından sonra 2011 yılını 139,6 milyar dolar ile kapatmıştır. Yükselerek devam eden bu hacim 2014 yılında 130,7 milyar dolara yükselmiştir. 2016 yılı sonunda 167 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Dünya mobilya sektöründeki ithalat sıralamasında tıpkı ihracatta olduğu gibi en büyün paya AB ülkeleri sahiptir. Mobilya sektörü ithalatında birinci ülke 2016 yılı verilerine göre %30 pay ve 51.536 milyar dolar değeri ABD olmuştur. ABD'yi %8,79 pay ve 14.697 milyar dolar değerinde ithalat ile Almanya takip etmektedir. Bu lider ülkeleri İngiltere, Fransa, Kanada, Japonya ve Hollanda takip etmektedir (Akyurt, 2014).

Mobilya ithalatındaki ilk 20 ülkenin dünya ekonomisindeki değeri 7 yıllık süredeki verileri ile aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13: Dünya Mobilya İthalatında Başlıca Ülkeler (milyon $)

ÜLKE	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
DÜNYA	134.393	148.054	150.849	157.810	168.610	165.393	167.238
ABD	34.820	35.982	39.515	42.025	45.656	50.136	51.536
ALMANYA	12.567	14.547	13.709	14.302	16.093	14.479	14.697
İNGİLTERE	8.519	8.052	7.528	7.911	8.961	9.014	8.702
FRANSA	8.519	9.251	8.964	8.081	8.420	7.579	8.058
KANADA	5.988	6.350	6.850	6.807	6.980	6.738	6.874
JAPONYA	5.568	6.339	7.021	6.927	7.009	6.425	6.522
HOLLANDA	3.327	3.969	3.601	3.539	3.748	3.855	4.159
İSVİÇRE	3.032	3.562	3.414	3.620	3.653	3.359	3.344
AVUSTRALYA	2.756	2.926	3.073	3.141	3.367	3.353	3.282
İSPANYA	3.398	3.211	2.540	2.633	3.038	2.991	3.216
MEKSİKA	1.740	2.039	2.404	2.772	2.884	2.985	2.853
BELÇİKA	3.172	3.525	3.154	3.831	3.444	2.657	2.806
ÇİN	1.732	2.252	2.334	2.547	2.792	2.532	2.683
ÇEK CUM.	1.195	1.471	1.432	1.659	2.046	2.148	2.563
İTALYA	2.687	2.825	2.333	2.396	2.667	2.419	2.544
AVUSTURYA	2.397	2.792	2.851	2.873	2.876	2.412	2.473
KORE	1.510	1.609	1.588	1.737	2.053	2.278	2.287
İSVEÇ	2.060	2.317	2.133	2.244	2.374	2.149	2.183
POLONYA	1.302	1.521	1.334	1.553	1.887	1.803	1.926
NORVEÇ	1.796	2.046	2.157	2.130	2.181	1.910	1.812

Kaynak: https://m..trademap.org

2.3.3. Türkiye Mobilya İhracatı

Türkiye mobilya sektörü 1980 yıllarından sonra ekonomide önemini artırmaya başlamış ve dışa açık ekonomi politikalarının destekleri ile de ihracatını artırmaya devam etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde mobilya ihracatının ülke ekonomisine olan katkısı ciddi bir yükseliş yaşamış ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaya başlamıştır. Bunun sebebinin bu dönemlerde yapılan teknoloji yatırımlarının artması ve küreselleşmedeki artışın etkisi olarak görülebilir. Yapılan yatırımlar sayesinde büyük ölçekli ve teknolojik donanımları yüksek olan mobilya üretim tesislerinin artışı ve yine bu dönemde Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması ve dış piyasanın talebine karşılık verebilecek ürünlerin üretilmesi sayesinde pazar payının genişlemesi sağlanmıştır. Türkiye mobilya ihracatındaki ilk 20 ülke beraber 5 yıllık süreçteki ihracat değişimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: Türkiye'nin Mobilya İhracatı (milyon $)

ÜLKELER	2013	2014	2015	2016	2017
IRAK	455,15	481,16	428,65	420,12	427,82
ALMANYA	143,94	149,20	155,75	167,23	177,16
SUUDİ A.	84,10	116,31	165,24	156,36	172,49
FRANSA	105,69	118,99	126,12	134,12	132,40
ABD	38,95	64,04	91,22	98,02	87,43
İNGİLTERE	57,60	63,31	63,13	74,03	78,83
İSRAİL	30.51	33,08	36,96	54,84	75,41
LİBYA	237,10	189,94	137,56	80,34	75,09
ROMANYA	27,98	47,49	44,69	56,68	61,27
HOLLANDA	46,35	46,57	44,42	49,88	58,89
BAE	41,03	40,80	58,05	62,07	56,18
İTALYA	33,90	35,96	37,80	42,53	51,97
CEZAYİR	18,53	32,22	39,19	45,29	41,54
İRAN	31,36	37,85	41,31	40,77	39,96
İSPANYA	22,35	24,85	23,96	32,91	39,34
AZERBEYCAN	166,78	177,95	102,19	51,38	38,16
KATAR	18,77	16,34	21,66	27,17	36,10
FAS	12,70	16,46	18,68	23,34	34,10
GÜRCİSTAN	30,89	43,84	30,80	30,18	31,95
BELÇİKA	22,05	25,56	24,48	31,15	31,76
TOPLAM	2,237	2,421	2,256	2,233	2,361

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Bilgi Sistem

2.3.4. Türkiye Mobilya İthalatı

Türkiye mobilya sektörü ihracatta yaşadığı gelişmeleri ithalatta da yaşamıştır. Hem bitmiş mobilya hem de yarı mamul olarak ithalat yapılmıştır. Mobilya sektörünü diğer sektörlerden ayıran konu dış ticaret açığı vermemesidir. Bunun bir sebebi de sektöre yapılan yatırımların olumlu sonuçlar vermesi ve yapılan ithalat miktarlarının her geçen dönem bir öndeki döneme göre düşmesidir. İthalat yapılan ilk 20 ülke ile birlikte 5 yıllık Türkiye mobilya ithalatı değişimleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 15: Türkiye'nin Mobilya İthalatı (milyon $)

ÜLKELER	2013	2014	2015	2016	2017
TOPLAM	968,66	991,68	850,60	605,77	614,83
İTALYA	118,83	108,75	88,17	88,18	76,07
ÇİN	333,95	349,16	277,15	76,95	68,66
POLONYA	56,75	52,12	49,67	50,29	52,80
ALMANYA	103,66	96,05	86,87	76,88	84,88
BULGARİSTAN	9,65	11,71	20,82	28,05	30,28
FRANSA	42,93	39,34	35,63	34,60	29,10
ROMANYA	30,78	31,90	33,92	22,66	27,82
İSPANYA	44,91	31,66	15,28	15,32	25,02
MALEZYA	5,55	4,64	5,05	13,64	15,41
SERBEST BÖL.	31,82	53,63	27,88	18,27	15,14
ABD	16,35	16,35	20,14	15,81	14,86
TAYLAND	13,58	13,69	11,53	14,72	14,50
JAPONYA	15,18	13,48	12,00	11,43	13,83
KORE	15,29	11,83	18,98	16,21	13,29
İNGİLTERE	9,33	9,36	12,04	11,42	13,20
ÇEK CUM.	10,80	17,78	12,39	15,73	12,01
PORTEKİZ	4,09	4,06	3,95	6,65	11,98
LİTVANYA	9,43	7,86	8,61	10,11	10,77
SIRBİSTAN	0,15	0,21	0,11	4,53	9,19
MACARİSTAN	7,22	8,61	9,90	9,19	8,00

Kaynak: https://m..trademap.org

2.4. TÜRKİYE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNİ SAĞLAYAN ETKENLER

Mobilya sektörü katılımcıları olarak ağırlıklı küçük üretim tesislerine sahip olsa da zaman içinde daha büyük üretim tesislerinin oluşması, modern tasarıma ayak uydurması ve marka bilincinin sektörde oluşması gelişimini olumlu etkilemektedir. Bunun yanı sıra tasarım ve Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar sonuçlarında mobilya ürünlerinin sosyal yaşamda daha etkin olmasını sağlamış ve sosyal statü göstergesi olmaya başlamıştır bununla beraber gelişen sektör istihdam artışına fayda sağlamıştır. Bu etkenler mobilya sektörünün gelişmesinde önemli etkileri olmuştur (Akyurt, 2014).

Köklü ve eski bir sektör olan mobilya sektörü, yılları içinde yaşanan gelişmelerden etkilenmiş ve her gelişmede kendisini güçlendirerek devam etmiştir. Geleneksel üretim tesislerinin kullanıldığı mobilya sektörü sanayi devrimi geçirmiş ve bu üretim tesislerinin büyümesine ve endüstrileşme sürecinin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçten sonra küreselleşme ile karşılaşan mobilya sektörü üretim arzının arttığı ve fiyatların düştüğü bu

süreçte rekabet etmeyi öğrenen sektör daralan pazarlar ve küreselleşen ekonomilerde yerini korumayı başarmıştır (Eskiler, Özmen, & Uzkurt, 2011).

2.4.1. Mobilya Sektörünün Avantajları

Mobilya sektörü yapısının gelişime açık olması sektörün sürekli hareketli olmasına ve geliştirilmesine olanak tanıması en önemli avantajları arasındadır. Özellikle Türkiye açısında genç nüfusun yoğunluğu mobilya ürünlerinin daha işlevsel olması gerektiğini doğurmakta ve ürün çeşitliliğinin artırılması konusunda önemli avantajlar sağlamaktadır. Teknolojiye aşırı bağımlı olmayan sektör ilk yatırım maliyetlerinin düşük olmasına sebep oluyor bu yüzden yatırımcı açısında cezbedici özelliğe sahip oluyor bu durumda girişimcilerin çok olmasına sebep olmaktadır. Dış ticaret açısından bakıldığında sektörün hareketli olması devletinde teşviklerini artırmasına yol açmaktadır. Böylece firmaların yurt dışında kendilerini göstermeleri ve bunun için yapılan yatırımlarda destek almaları önemli bir avantaj haline gelmektedir. Bunların yanı sıra jeopolitik konumu itibari ile Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Türkiye bir köprü görevi görmekte ve lojistik anlamında transit olma özelliği taşımaktadır. Bu durum navlun harcamalarının minimuma inmesini sağlamakta ve yüksek işgücü potansiyeli sayesinde özellikle Avrupa ülkelerine yapılan ihracatlar için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Diğer sektörlere nazaran yüksek ithalat gereksinimine ihtiyaç duymaması maliyetlerin düşük olmasını sağlamaktadır. Bu sayede daha yüksek kapasiteli ve alt yapısı yenilenen firma oluşumları artmakta ve dünya piyasasında yüksek rekabet gücüne sahip olmaktadır. Bu sayede hem ürün çeşitliliği artmakta hem de yeni pazarlarda boy gösterme imkanı sunmaktadır (Çolak & Çetin, 2016).

2.4.2. Mobilya Sektörünün Dezavantajları

Türkiye mobilya sektöründe çok eski dönemlerden beri varlığını sürdürmektedir. Bu durum eski usul üretim metotlarının sektörde daha hakim olmasına yol açmaktadır. Küçük ölçekli atölye ve üretim tesislerinin fazlalığı büyük ölçekli tesislerin açılışını yavaşlatmaktadır. İlk yatırım maliyetlerinin düşük olmasına rağmen sermaye yetersizliği sektörün büyüme hızının istenilen ölçüde olmamasına yol açmaktadır. Mesleki eğitimin yeterli ölçüde olmaması ve kalifiye çalışan sıkıntısı hammaddenin yeterli verimlilikte kullanılamamasına yol açmaktadır. Eski metotların yeni Ar-Ge ve tasarım çalışmalarının gelişimini yavaşlatması yine mobilya sektörünün istenilen hızda büyümesinin önüne geçmektedir. Ar-Ge ve tasarımındaki gelişim yavaşlığı bilgi eksikliğini tetiklemekte bu

durumda markalaşmanın uygulanamamasına, kalitenin uluslararası arenada yetersiz olmasına ve tanıtım faaliyetlerinin eksikliğine yol açmaktadır. Tüm bunların yanında mobilya sektöründe firma yapıları genelde aile şirketi statüsünde olduğunu kısa ömürlü firma sayısı çok ve kırılgan yapıda firmalar olduğu için sektörde yaşanan herhangi bir olumsuzluk sektörün bir anda gerilemesine yol açmaktadır. Kayıt dışı firma çokluğu ve yurt dışı ile alakalı yetersiz bilgi yine yurt dışı tanıtımını olumsuz etkileyen sebepler arasındadır (Bashimov, 2017).

III. BÖLÜM

MOBİLYA İHRACATININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma kapsamında 1999Q1-2019Q4 dönemine ait çeyreklik veriler ile mobilya ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında çalışmada aşağıda belirtilen hipotez incelenmiştir;

H0: Mobilya ihracatının ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur.

H1: Mobilya ihracatının ekonomik büyüme üzerinde etkisi vardır.

3.2. METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Mobilya ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği ampirik analiz için 1999Q1-2019Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan veriler Eviews 12 programı ile analiz edilmiştir. Büyüme değerini ifade etmek için GSYH değeri kullanılmış ve bu değer OECD veri tabanından elde edilmiştir. Mobilya ihracatı için gerekli olan veriler ise TÜİK'ten temin edilmiştir.

Fasıllara göre ihracat sınıflaması verilerinden Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar-Furniture (94) ihracat oranları kullanılmıştır. Aylık olan veriler GSYH verileri ile uyumlu hale getirilebilmesi için araştırmacı tarafından düzenlenip çeyreklik hale dönüştürülmüştür. GSYH değeri oran değer şeklinde olduğundan düzey değeri alınarak kullanılmış, mobilya ihracatı değerinin ise logaritması alınarak analiz yapılmıştır. Analizde ilk olarak değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri değerlerine yer verilmiştir. Daha sonra birim kök testleri uygulanmış ve çıkan sonuçlar doğrultusunda farklı düzeylerde durağan halde bulunan değişkenler için ARDL testleri uygulanmıştır. Son olarak da değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığı ve ilişki varsa yönünün ne olduğunun saptanabilmesi için nedensellik analizi yapılmıştır.

3.3. DEĞİŞKENLERE AİT TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına ait bilgilerin yer aldığı Tablo 16'da standart sapma değeri oynaklık göstergesi olarak adlandırılmaktadır. Bu değer mobilya ihracatı

için daha yüksek çıkmıştır. Varyasyon katsayısı değeri standart sapmanın ortalamaya bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu değerin yüksek olması seride var olan değişkenlerin seriyi etkileme gücünü ifade etmektedir. Buna göre, GSYH değeri seriyi daha fazla etkilemektedir. Basıklık değeri değişkenlerin kuyruk dağılımını simgelemektedir. GSYH için basıklık değeri dik iken, mobilya ihracatı değeri için basık çıkmıştır. Çarpıklık değeri ise değişkenler arasındaki asimetrik dağılımı ifade etmektedir. Hem GSYH hem de mobilya ihracatı için bu değer sola çarpık olarak bulunmuştur.

Tablo 16: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Varyasyon Katsayısı	Basıklık	Çarpıklık	Jarque-Bera	Gözlem Sayısı
GSYH	4.567857	5.378031	117.736413	4.321138	-1.221770	27,00701	84
MobIhr	436326.0	270431.4	61.9792082	1.743477	-0,023991	5.534034	84
Çarpıklık değeri < 0 ise; sola çarpık, Çarpıklık değeri > 0 ise; sağa çarpıktır. Basıklık değeri < 3 ise; basık, Basıklık değeri > 3 ise; diktir.							

3.4. BİRİM KÖK TESTİ

İçeriğinin ekonomik veriler ile oluşturulduğu zaman serileri analizlerinde ekonometrik modellerin kurulması için toplanan verilere ait varsayımlardan bir tanesi serilenin durağan durumda olması yani birim kök içermemesidir. 1979 yılında Dickey ve Fuller tarafından zaman serilerindeki birim köklerin varlığının ilk birim kök testleri yapılmıştır. Birim kökün varlığı ile trendin anlamlılığının ayrı ayrı olarak değil birlikte araştırılmasını sağlamıştır. Dickey ve Fuller (1979) geliştirmiş oldukları testte model oluşturmak için; sabitsiz ve trendsiz, sabitli ve trendsiz, sabitli ve trendli olarak üç test modeli oluşturmuşlardır. Bu modellerde uygulanması için tau test istatistiklerini kullanarak hipotez testinin oluşturulmasında uygulamışlardır.

Dickey-Fuller (1979) testinde hata terimlerinde istatistiki olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip oldukları kabul edilmiştir. Bir başka ifade ile otokorelasyonsuz oldukları varsayımını benimsemiştir. Dickey ve Fuller (DF) testlerinde özellikle hata terimleri içinde sürekli ortaya çıkan otokorelasyon sorununun çözümü için 1981 yılında geliştirilerek Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) testi ortaya çıkarılmıştır. ADF testinde modele uygun olan gecikmeli değerler de eklenerek DF testinde yaşanan otokorelasyon sorununun ortadan kaldırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu soruna çözüm olarak Phillips-Perron birim kök testi hata terimlerinin bağımlılığının zayıf olmasına eterojen olarak dağılmasını sağlayarak otokorelasyon sorununun giderilmesini sağlamıştır (Philips & Perron, 1988).

Phillips-Perron (1988) testi geleneksel test istatistiklerini Z istatistiklerine dönüştürerek parametre bağımlılığı sorununu ortadan kaldırmıştır. Limit dağılımları oluşturulan test ile DF testi içinde aynı olduğu için Z istatistikleri aynı kritik değerler ile parametrik olmayan birim kök testi yapılmasını sağlamıştır. Özellikle trendli serilerde hareketli ortalamanın pozitif olduğu durumlarda diğer testlere göre PP testi daha doğru sonuçlar vermektedir. Ancak negatif yönlü hareketli ortalamalarda çok kullanışlı olmadığından ADF testi tercih edilmelidir (Philips & Perron, 1988).

1992 yılında "Standart birim kök testlerinin sıfır hipotezinde durağanlık vardır" şeklinde standart birim kök testlerinden sonra Kwiatkowski vd. yeni bir test meydana getirmiştir. Seriyi deterministik trendden soyutlayarak seriyi durağan hale çevirmeyi amaçlamıştır. Trendin durağanlığını sıfır hipotezi altındaki durağanlık ile ifade edilmektedir. ADF-GLS testi Elliot vd (1996) tarafından geliştirilerek küçük örneklemlerde Dickey-Fuller testi ile karşılaştırıldığında boyutuna ve gücüne göre daha etkili sonuçlar vermektedir. İki aşamadan oluşan test, birinci aşamada en küçük kareler yöntemini kullanarak serideki sabit ve trendi hesaplamıştır. İkinci aşamada trendden arındırılmış seri otoregresif birim kökün varlığını ortaya koymak için Dickey-Fuller testi yapılmaktadır (Zeren & İzolluoğlu, 2019).

3.4.1. ADF Birim Kök Testi

Zaman serileri analizleri için önemli olan ekonomik verilerin durağanlığıdır bu yüzden bu testlerin amacı durağanlığı incelemektir. Uzun dönem analizleri için önemli olan değişkenlerin hangi noktada birim köke sahip olup olmamasıdır. Seri birim köke sahipse durağandır sahip değilse durağan değildir sonucuna ulaşılmaktadır. Bir seride birim kök olmaması bunun yanı sıra zamana göre değişiklik göstermeyen bir varyansa sahip olması meydana gelebilecek şokların belirli bir dönem sonra yok olacağını ifade eder. Durağan olmayan seriler rassal şoklardan etkilenebilir (Libanio, 2005).

Ekonomik analizlerde istenilen serinin durağan olmasıdır. Ancak birim kök testleri genellikle bu durumun olmasının önüne geçmektedir (Nelson & Plosser, 1982). Birim köke sahip seriler ile yapılan analizlerde sahte regresyon olması durumu ortaya çıkmaktadır bu da sonuçların sapmalı olma sorununu meydana getirmektedir (Dickey & Fuller, 1981).

3.4.2. Philips-Perron Birim Kök Testi

Zaman serileri yapısal olarak otoregresif (AR) veya hareketli ortalamalı (MA) olabilmektedir. Uygulamada DF testleri zaman serilerini AR olarak dikkate almaktadır (Tarı, 2011: 399). Diğer bir ifade ile DF testlerinin istatistiksel olarak sahip olunan hata terimlerini göz ardı etmekte ve sabit varyanslı oldukları düşünülerek kullanılır. Bu bağlamda DF testleri kullanılacağı zaman hata terimlerinin sabit varyansa sahip olmaları ve korelasyona içermemeleri gerekmektedir. Ancak uygulamada bu varsayıma ulaşmak çok zordur (Çelik & Taş, 2007).

Yanlış hipotezi reddetme ile alakalı DF testleri birim kök ve yakın birim kökü ayırt edebilme becerisi düşük kalmaktadır. Bir örnek ile açıklamak gerekirse; R=1 ise birim kök vardır ancak R=0.95 olduğunda serinin birim köke sahip olmadığı anlamı çıkmaz. Böyle sonuçların çıktığı seriler yakın birim kök vardır olarak yorumlanır (Tarı, 2011).

Çalışmamızdaki analizde kullanılan değişkenler için hem ADF hem de PP testi sonuçları Tablo 17'de incelenmiştir.

Tablo 17: ADF VE PP Testleri

I(0)					I(1)			
Değişkenler	**Sabit**		**Sabit+Trend**		**Sabit**		**Sabit+Trend**	
	ADF Değeri	**Olasılık**	**ADF Değeri**	**Olasılık**	**ADF Değeri**	**Olasılık**	**ADF Değeri**	**Olasılık**
GSYH	-3.600	0.0077	-3.539	0.0418	-7.628	0.000***	-7.573	0.000***
Mobİhr	0.0025	0.9555	-2.989	0.1417	-4.191	0.0013	-4.185	0.0073
Philips-Perron (PP)								
Değişkenler	**Sabit**		**Sabit+Trend**		**Sabit**		**Sabit+Trend**	
	PP Değeri	**Olasılık**	**PP Değeri**	**Olasılık**	**PP Değeri**	**Olasılık**	**PP Değeri**	**Olasılık**
GSYH	-3.798	0.0043	-3.745	0.0247	-8.002	0.000***	-7.946	0.000***
Mobİhr	0.469	0.9847	-4.980	0.0006	-18.38	0.000***	-18.23	0.000***
***** simgesi değişkenlerin %1 seviyesindeki anlam derecesini ifade etmektedir.**								

GSYH ve mobilya ihracatına ait birim kök değerlerinin yer aldığı tabloda GSYH değerinin düzey değeri ifade eden I(0) değerinde durağan olduğu görülmektedir. I(0)'da durağan halde olan değişkenin birinci farkı alınmamış ve I(1) değerine bakılmamıştır. Mobilya ihracatı ise düzey değerde durağan olmadığından farkı alınmış ve I(1) değeri için değişkenler arasında birim kök olmadığını yani serinin durağan olduğunu ifade eden H1 hipotezi kabul edilmiştir.

3.5. ARDL EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

Geleneksel eşbütünleşme testleri değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi incelerken aynı dönem içinde durağan olma şartını kabul etmektedir. ARDL testleri durağan olma koşulunun farklı dönemlerde durağan olan değişkeler arasındaki ilişkinin hesaplanmasını sağlamaktadır (Perasan, Shin, & Smith, 1996).

ARDL analizinde de diğer analizlerdeki gibi serilerin aynı mertebede durağan olmaları koşulu bulunmamaktadır. I(0) veya I(1)'de durağan olan seriler için bu tekniğin kullanılması mümkündür. Ancak I(2) ve daha üst düzeylerde durağanlaşan serilerde bu model kullanılamamaktadır.

Model, hata düzeltme terimi eklenerek uzun dönem denklerinden farklılaşması sağlanmıştır. Hata düzeltme terimi uzun dönem ilişkinin değerlendirildiği değerlerin kalıntılarından kaynaklı oluşan gecikme değerleri olarak tanımlanmaktadır. Kısa dönemde oluşan bir belirsizliğin uzun dönemde ne kadarlık bir kısmının düzeltebileceğini bu terimin katsayısı ile ifade edilmektedir. Bu şartların sağlanabilemesi için katsayının negatif yönlü ve anlamlı olması koşulu vardır. Analiz edilen modelde eşbütünleşmenin varlığını test etmek amacıyla aşağıda belirtilen hipotezler incelenmektedir;

H0: $\beta4 = \beta5 = \beta6 = 0 \rightarrow$ Eşbütünleşme yoktur.

H1: $\beta4 \neq \beta5 \neq \beta6 \neq 0 \rightarrow$ Eşbütünleşme vardır.

Hipotezler F testi ile sınanmaktadır. Bu testle değişkenler arasında ilişki bulunup bulunmadığı bulgusu elde edilir. Bu testte değerler alt ve üst sınır değerler şeklinde belirtilmiştir. Bu değerlerle;

Hesaplanan F değeri, tabloda belirtilen kritik üst sınırdan büyük ise H0 hipotezi reddedilmektedir. Bu bulgu modelde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Hesaplanan F değeri, tabloda belirtilen kritik alt sınırdan küçük ise, H0 hipotezi kabul edilmektedir. Bu bulgu modelde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. Hesaplanan F değeri, tabloda ifade edilen alt ve üst sınırların arasında kalıyorsa kararsız kalınmaktadır. Bu sonuç elde edildiğindeyse farklı eşbütünleşme tekniklerinin ele alınması tavsiye edilmektedir. Yapılan F testi neticesinde modelde ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin görülmesi halinde öncelikle modelin varsayım sınaması yapılmaktadır. Sonrasında değişkenler arasındaki

kısa ve uzun dönem ilişkisini analiz eden ARDL modeli sınanmaktadır (Esen, Yıldırım, & Kostakoğlu, 2012).

Çalışmaya ilişkin ARDL eşbütünleşme testinin uzun döneme ilişkin varlığının belirlendiği testin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir;

Tablo 18: ARDL Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Tahmin Edilen Denklem	MobIhr=f(GSYH)	
F - İstatistiği	6.631807	
Önem Seviyeleri	**Kritik Değer**	
	Alt Limit I(0)	**Üst Limit I(1)**
1%	4.94	5.58
5%	3.62	4.16
10%	3.02	3.51

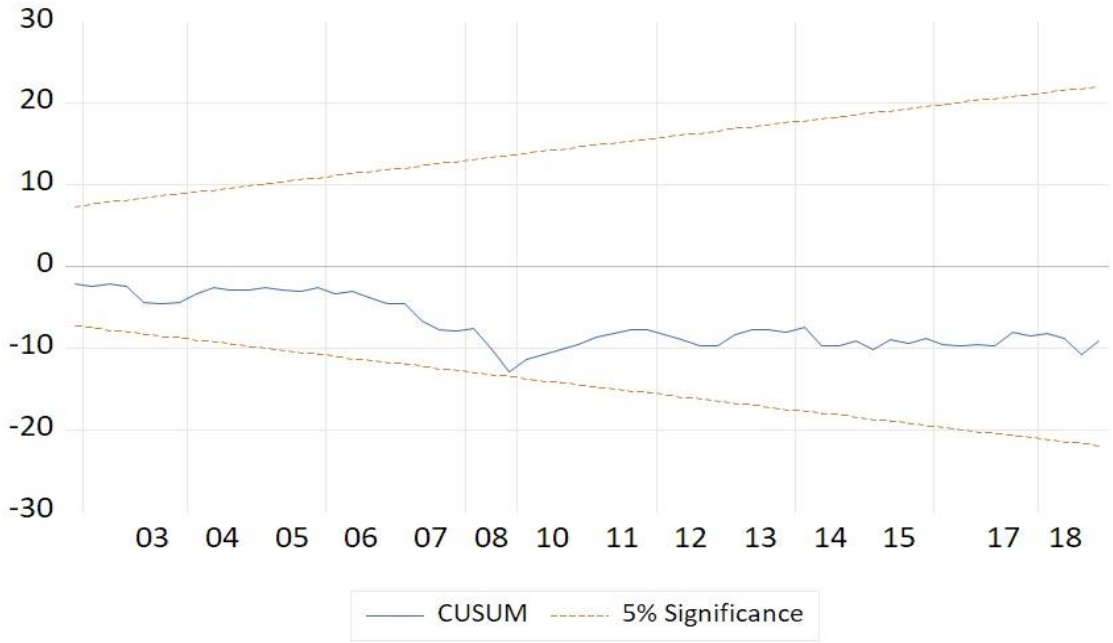
Tablo 18'da görüldüğü gibi ARDL testi neticesinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Analiz değerleri incelendiğinde olasılık değerlerinin eşik değerlerden düşük olduğu görülmektedir. Ele alınan değişkenler arasındaki ilişki, yapılan testle ortaya koyulmuştur. Yani incelenen GSYH değişkeni ile mobilya ihracatı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir.

Zaman serilerinin eşbütünleşik hale gelebilmesi için eş bütünleşme testlerinin uygulanmasından sonra serilerin doğrusal bir yapıyla hareket etmelidir. Bir diğer deyişle uzun dönemde bir dengenin kurulması şarttır. Fakat bazı durumlarda benzer denge ilişkisi kısa dönemli olduğunda istenilen istikrar sağlanamayabilir ve belirsiz bir yapı haline gelebilir. Bundan dolayı uzun dönemli ilişkide esbütünleşik serilerin kısa dönem içinde aralarındaki ilişkinin incelemeye alınması gerekmektedir. Bu durumun incelenmesine ve belirsizliğin olduğu serilerde bu sorunu ortadan kaldırma adına düzeltme yapılmasına olanak tanıyan sisteme hata düzeltme mekanizması denir (Gujarati & Porter, 2012).

CUSUM testi değişkenler arasındaki yapısal kırılmaların varlığını belirlemek için kullanılmaktadır. Güven sınırı içerisinde gerçekleşen grafiksel yapılarda yapısal kırılmanın olmadığı varsayılmaktadır. Değişkenler üzerinde oluşabilecek dönemsel etkilerin yansımaları yapılan CUSUM testiyle birlikte ortaya koyulmaktadır (Oğuztürk, Özbay, & Pehlivan, 2017).

Yapılan test sonucunda güven sınırının (kesikli çizgiler) dışına bir sıçrama olmadığından yapısal kırılmadan söz edilemez.

Şekil 6. CUSUM Testi



Breusch-Godfrey LM Serisi Otokorelasyon testi değişkenleri birbirlerini izledikleri dönem içerisinde aralarında otokorelasyon sorununun olup olmadığını belirlemek için kullanılan bir testtir.

H0: Otokorelasyon yoktur.

H1: Otokorelasyon vardır.

şeklinde iki temel hipotezden oluşturulmuştur.

Breusch-Pagan-Godfrey testi ise değişkenler arasındaki değişen varyans sorununu belirlemek için kullanılmaktadır.

H0: Değişen varyans yoktur.

H1: Değişen varyans vardır.

şeklinde iki temel hipotez oluşturulmuştur.

Tablo 19: Breusch-Godfrey LM Serisi Otokorelasyon Testi

Breusch-Godfrey LM Serisi Otokorelasyon Testi			
F-İstatistiği	3.060175	**Olasılık. F(2,58)**	0.0545
Obs*R-Squared	6.013412	**Olasılık. Chi-Square**	0.0512
Breusch-Pagan-Godfrey Testi			
F-İstatistiği	2.026051	**Olasılık. F(2,60)**	0.1408
Obs*R-Squared	3.958543	**Olasılık. Chi-Square (2)**	0.1363
SS Değeri	5.750891	**Olasılık. Chi-Square (2)**	0.0564

Tablo 19 ile değişkenler arasındaki otokorelasyon ve değişen varyans incelemesi yapılmıştır. Buna göre incelenen model kapsamında değişkenler arasında otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı ($p>0.05$) görülmektedir. Her iki test değerinde de olasılık değerleri eşik değerlerden büyük olduğundan değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı ve değişkenlerin sabit varyans ile normal dağılıma sahip olduğu saptanmıştır.

3.6. NEDENSELLİK ANALİZİ

Değişkenlerin hem düzeyde hem de birinci fark değerinde durağan olması durumlarında Toda Yamamoto testi VAR yöntemiyle değerlendirilmektedir. Testin başlangıcında maksimum entegrasyon derecesinin yani dmax değerinin bilinmesi gerekmektedir. Daha sonraki aşamada modele gecikme değeri ilave edilmektedir. Modelin son aşamasında ise p+dmax gecikme için serilerin orijinal değerleri kullanılır. Bu değer ise En Küçük Kareler yöntemiyle tahmin edilmektedir (Toda & Yamamoto, 1995).

Nedensellik ilişkisinin incelenmesi için;

H0: Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H1: Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır.

şeklinde iki temel hipotez oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenlere ait nedensellik analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 20'de gösterilmektedir.

Tablo 20: Nedensellik Testi

Nedensellik Yönü	MWALD (Asimptotik Olasılık Değerleri)
	Test İstatistiği
GSYH ≠> MobIhr	11.48215 (0.042615)
MobIhr ≠> GSYH	6.996184 (0.220924)

Nedensellik analizi sonucunda baz alınan değişkenler için GSYH'dan mobilya ihracatına yönelik bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Tabloda bulunan parantez içindeki değerler olasılık değerlerini belirtmektedir. Var olan değerler neticesinde tek yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu nedensellik ilişkisinin GSYH'dan mobilya ihracatına doğru olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik güçlerinin artması hem vatandaşlarının refah seviyelerinin yükselmesi hem de dünya üzerinde ülkenin söz sahibi olması için ekonomik büyüme başlığı çok önemli bir kavramdır. Bundan dolayı ülke yönetimleri ekonomik büyüme verilerinin takibine büyük önem vermektedirler. Ekonomik büyümenin sağlanması ve doğru analiz edilebilmesi için ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler ve ekonomik büyüme ile ilişkili olan kalemlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu bağlamda son yüzyılda globalleşen dünya şartları gereği ekonomik büyümeyi en çok etkileyen faktörlerden birisi şüphesiz ülkelerin yapmış olduğu dış ticaret dengeleridir. Önceki dönemlerde dış ticarete konu olan ürünler genellikle ana tüketim maddelerine dayalı iken gelişen dünya şartlarında dış ticarete konu olan ürün grupları da gelişmiş ve çok daha fazla alanda ülkelerin dış ticaret yapabilmelerini sağlamıştır. Savaşlar, gelişen teknolojiler, üretim kapasitelerinin artışı ve çeşitlenmesi gibi sebepler dış ticarete konu olan ürün gruplarının artışına sebep olmuştur. Her ülke kendi coğrafyasının avantaj sağladığı ürün gruplarında kendi gelişimini artırmış ve bu artışı dünya piyasasına sunmaya çalışmıştır.

Bu kapsamda özellikle son 20 yıllık süreçte ön plana çıkan sektörlerden birisi mobilya sektörü olmuştur. Uzun yüzyıllardan beri insanların hayatında olan mobilya genelde küçük ölçekli üretim alanlarında ve ihtiyaca göre hemen her ülkede üretilmiştir. Ancak gelişen hammaddeler ve geliştirilen yeni teknolojiler sayesinde günden güne daha kapsamlı ve daha büyük işletmelerin oluşmasına olanak tanımıştır. Bu durum mobilya sektörünün dış ticaret verilerinin artışını sağlamıştır. Makine ve sanayileşme konusunda önde olan ülkeler sektörün dünya ekonomisinde lideri konumuna daha önceden geçmiştir. Ancak sonraki yıllarda her ülke kendi gelişimini artırmış ve bu durum mobilya sektöründe kendisini geliştirmiş ülkelerin gelişimi kadar dünya ekonomisinde mobilya sektöründe bir oyuncu olmasını sağlamıştır.

Türkiye'de bu süreçte mobilya sektöründe kendisine yer bulmuş ve dünya oyuncuları arasında olmak için kendisini geliştirmeye başlamıştır. Sahip olduğu değerleri avantaja çevirmeye çalışarak dünya ekonomisinde mobilya sektöründeki payını artırarak gelişimini sürdürmektedir. Mobilya sektörü avantajları bakımından ele alındığında Türkiye için önemini artıran bir sektördür.

Türkiye bulunduğu konum itibari ile yıllar boyunda doğu ve arap kültürü ile batı kültürü arasında bir köprü görevi görmüştür. Bu durum özellikle sanayi ürünlerinin üretiminin az olduğu arap coğrafyasındaki büyük pazara yakın olma ve onu tanıma avantajını Türkiye'ye sunmuştur. Mobilya ürünlerinin de her kültürde farklı tarzlarda olması ve Türkiye'nin iç içe olduğu bir pazarı tanıması Türk Mobilya Sektörü için önemli bir avantaj haline gelmiştir. Ar-Ge ve tasarım çalışmaları mobilya üretim kapasitelerini artıracak pazarlara yönelik olarak geliştirilerek mobilya sektörünün yukarı yönlü ivme kazanması sağlanmıştır. Globalleşen dünya şartlarında sektör bünyesinde Ar-Ge ve tasarım ekiplerinin katılması sağlanmış ve lojistik avantajın sağladığı pazarlara uygun ürünler geliştirilmesi konusunda hızlı bir gelişim sağlanmıştır.

Bunların yanında mobilya sektörünü cezbedici kılan diğer bir özelliği de ilk yatırım maliyetlerinin düşük olması ve ileri teknoloji bağımlılığı olmamasıdır. Daha çok emek yoğun bir sektör olduğu için hem teknoloji yatırımlarının düşük maliyetli olmasına hem de ülke ekonomisinde istihdam sağlama özelliklerine sahiptir. Bu durum işsizlik oranlarına olumlu yönde etki yaparken ilk giriş maliyetlerinin düşük olması girişimcilerin ve yatırımcıların sektörün gelişime katkı sağlaması için bonkör davranmalarına yol açmaktadır. Türkiye'nin istihdam olarak da güçlü bir ülke olması sektörün gelişimde çalışan bulma zorluğu sorununun yaşanmamasını sağlamaktadır. Sektörde yapılacak belirli oranda teknolojik yatırımda kapasite artırımına direkt etki yapması büyük ölçekli işletmelerin hızla çoğalmasına ayrıca olanak tanımaktadır.

İthalata dayalı bir sektör olmaması ve Türkiye'nin coğrafi özellikleri sebebiyle hammadde ve malzemeye erişimin kolay ve düşük maliyetli olması sektörün gelişim sürecinde sürekli cari fazlalık vermesini sağlamaktadır. Bu durum Türkiye için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Hem üretim kapasitelerinin artışına olanak sağlamakta hem de üretim süresinin daha kısa olmasına imkan tanımaktadır. Bu durum sektörün döngüsünün hızlı olmasına vesile olarak teslimat sürelerinin kısaltmaktadır. Kısalan teslimat süreleri rakip ülkeler ile hız anlamında rekabet etme imkanını sağlamaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin büyük pazarlara olan yakınlık avantajı navlun sürelerinin de kısa olmasını sağlamaktadır. Hem üretim süresinin kısa olması hem de navlun sürelerinin kısa olması üretilen ürünün dünya pazarına yayılma hızını artırmaktadır. Süre avantajı bazı yüksek maliyet dezavantajlarının geri planda kalmasını da sağlamaktadır.

Kendisini sürekli yenileyen mobilya sektörü gelişime ve ilerlemeye oldukça elverişli bir sektördür. Bu yüzden mobilya sektöründe dünya mobilya ihracatındaki payı yükseltmek öncelikli hedefler arasında olmalıdır. Türkiye şartları sektörün gelişimine elverişli ve rakip ülkelere göre daha fazla avantaja sahiptir. Türk mobilyasının tanıtımı adına yapılan fuar çalışmalarının artması ve dünya piyasasında varlığını daha fazla hissettirmesi gerekmektedir. Devlet desteklerinin doğru şekilde artırılması yatırımcı ve girişimcilerin sektöre daha fazla yatırım ile dahil olmaları sağlanmalıdır. Sektörün hedeflerini belirleyen kurumların ilk olarak hedefi dünya ekonomisinde mobilya ihracatında %5'lik pay sahibi olmaktır. Bu hedefe ulaşılabilmesi için yapılması gereken kapasite artırımı ve tanıtım çalışmaları çok önemlidir. Sektörün hem kendi içinde hem de yan kuruluşlara olan katkısı göz önüne alındığında sağladığı katkılarının artması adına yapılacak yatırım hamleleri sektörün geleceği için önemli rol oynayacaktır.

Son olarak bu çalışmada yapılan analizler sonucunda mobilya ihracatı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve birbiri ile doğru orantılı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum oluşturulan hipotezi destekler niteliktedir. Bu sonuç neticesinde sektöre olan desteğin artması ve avantajların en doğru şekilde değerlendirilip sektör dinamiklerinin çalıştırılarak ülke ekonomisine katkısının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1*(2), 14-33.

Acar, Y. (2008). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Teorileri.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Acaravcı, A., & Kargı, G. (2015). Türkiye'de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1*(1), 1-16.

Akın, F. (2016). 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 43.

Akyurt, M. E. (2014). Türk Mobilya Sektöründe Faaliyet Gösteren Büyük Firmaların Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Etkisinin Tasarım Perspektifinden Değerlendirilmesi: Kayseri Örneği. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 17-21.

Ankara Sanayi Odası. (2014). *Ankara'dan Dünyaya Mobilya" Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Sektörel Değerlendirme ve Hedef Pazar Analizi Raporu.* Ankara: Ankara Sanayi Odası.

Arrow, K. J. (1962). Economic Welfare and The Allocation of Resources for Invention. *Princeton University Press*, 609-626.

Bağırtan, M. (2018). Türkiye'de Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 37-38. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi.

Bakkalcı, A. C. (2013). Yeni Yeni Ticaret Teorileri'nin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 11*(22), 67-99.

Barışık, S., & Demircioğlu, E. (2006). Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat- İthalat İlişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(3), 70-85.

Bashimov, G. (2017). Mobilya Endüstrisi: Türkiye'nin Küresel Piyasadaki Karşılaştırmalı Üstünlüğü. *Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Yenilik Dergisi, 4*(2), 20-24.

Batmaz, T. (2021). Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısındaki Gelişimin Seyri (2010-2019). *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 785.

Berber, M. (2015). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma.* Trabzon: Derya Kitabevi.

Bocutoğlu, E., & Berber, M. (2013). *Makro İktisada Giriş* (2 b.). Trabzon: Murathan Yayınevi.

Brian, S., & Vane, H. (2012). *Modern Makro Ekonomi: Temelleri, Gelişimi ve Bugünü.* (N. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Efil Yayınevi.

Bulut, E., & Ulusoy, M. (2018). *Analiz Tetra.* Ankara: Monopol Yayınları.

Ceylan, C., & Gürsoy, B. (2011). 2000 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası. *İstanbul Ticaret Odası- İlmi Etüdler Derneği, 31*, 205-265.

Çalık, Ü. (2012). Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım. *Liberal Düşünce, 17*(65), 187-197.

Çelik, K., Kalaycı, C., & Sandalcılar, A. R. (2016). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi.* Trabzon: Celepler Matbaacılık Basın Yayım ve Dağıtım.

Çelik, T. T., & Taş, O. (2007). Etkin Piyasa Hipotezi ve Gelişmekte Olan Hisse Senedi. *İTÜ Dergisi Sosyal Bilimler, 4*(2), 11-22.

Çetin, M. (2015). The Hypothesis Of Innovation-Based Economic Growth: A Causal Relationship. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(11), 4.

Çetinkaya, M., & Şahin, A. (2009). Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(22), 107.

Çolak, M., & Çetin, T. (2016). Qualifacations Sought in Tecnical Employees by SME Busınesses(Furnıture Industry Sample). *PRESS Academia Procedia*, 609-614.

Dağdemir, Ö., & Küçükkalay, A. M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*, 120-129.

Danacı, T., & Koçtürk, M. (2017). Türkiye Serbest Bölgelerinin Kümeleme Analizi İle Karşılaştırılması. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(4), 350-370.

Demir, O., Kutlar, A., & Üzümcü, A. (2005). Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(1), 180-196.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, Econometrica. *Journal of the Econometric Society*.

Dikkaya, M., Üzümcü, A., & Özyakışır, D. (2018). *ürkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım.* Ankara: Savaş Kitabevi.

Dinler, Z. (2010). *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Durmuş , S., & Aydemir, N. K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi(1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 7*(12), 155-167.

Dwivedi. (2010). *MacroeconomicsTheoryandPolicyTata.* New Delhi: McGraw-HillEducation.

Ekiz, C., & Somel, A. (2005). Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. *Mülkiye Dergisi, 31*(256), 95-137.

Emiroğlu, A., Koçyiğit, N., & Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*, 71-94.

Erdoğan, S., & Canbay, Ş. (2016). İktisadi Büyüme ve Ar-Ge Harcamaları İlişkisi Üzerine. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 31.

Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 23*(2), 63-73.

Ertuna, Ö. (2004). 1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(21), 6-17.

Esen, E., Yıldırım, S., & Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7*(1), 250-268.

Eskiler, E., Özmen, M., & Uzkurt, C. (2011). Bilgi Yönetimi Pazar Odaklılık ve Pazarlama Yeniliği İlişkisi:Mobilya Sektöründe Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(1), 29-33.

Eşiyok, B. A. (2006). *İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma.* Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

Genç, M. C., & Atasoy, Y. (2010). Ar&Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 5*(2), 27-34.

Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri.* (Ü. Şenesen, & G. G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gül, E., & Kamacı, A. (2012). Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(4), 23-32.

Gül, E., Kamacı, A., & Konya, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri Ve Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 35.

Gürak, H. (2004). *Teknolojik Yenilik ve Büyüme.* İstanbul: Değişim Yayınları.

Gürak, H. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC.LDT.ŞTİ.

Han, E., & Kaya, A. A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (5 b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hatipağaoğlu, A. M. (2016). *Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm.* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Hephaktan, E. (2016). *Uluslar arası İktisat.* Manisa: Emek Matbaacılık.

Hiç, H. M. (1988). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi.* İstanbul: Menteş Kitabevi Yayınları.

İncekara, A. (2015). Dünya ve Türkiye Ekonomisi. *İktisadi Araştırma Vakfı, 27*, 11-31.

İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası , B. (2018). *İnegöl Ekonomi Raporu.* Bursa: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası.

Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(19), 46-64.

Karademir, D. (2014). Türkiye Mobilya Endüstrisindeki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'LERİN) Avrupa Birliğine Uyumlaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 116-119.

Karakayalı, H., & Dilber, İ. (2010). *Kuramlarda Büyüme ve Kalkınma.* Manisa: Emek Yayıncılık.

Karluk, R. (2003). *Uluslararası Ekonomi.* İstanbul: Beta Yayım A.Ş.

Kaya, F. (2017). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Kibritçioğlu, A. (1998). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Degisi, 53*(1-4), 207-230.

Koçtürk, O. M., & Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 45*(2), 48-65.

Koşar, A. (2018). Türkiye'nin Son 10 Yılda En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Hiyerarşik Kümeleme Analizi İle Gruplandırılması ve Değerlendirilmesi. *MAKÜ- Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 1*(1), 17-28.

Köksal, B. (2017). Türkiye de Mobilya Sektörünün Gelişimi: Kayseri Örneği. *Journal of Advanced Technology Sciences, 6*(3), 410-415.

Libanio, G. A. (2005). Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Theory, Implications, and Evidence. *Nova Economia, 15*(3).

Memioğlu, Y. (2017). Türk Kooperatifçiliğinin Dönemsel Analizi(1950-1960 Dönemi). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*(52 (Özel Sayı)), 895-922.

Mobilya Çalışma Grubu Raporu, 2. (2015). *T.C.Kalkınma Bakanlığı Onuncu.* Ankara.

Nelson, C. R., & Plosser, C. I. (1982). Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series. *Journal of Monetary Economics, 10*, 139-162.

Oğuztürk, B. S., Özbay, F., & Pehlivan, C. (2017). Güney Kore'nin Büyüme Sürecinde İnovasyonun Rolü: Ekonometrik Bir Analiz 1984-2015. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(4), 1202-1222.

Orta Anadolu İhracatçı , B. (2017). *Mobilya Sektör Raporu 2016.* Ankara: http://www.turkishfurniture.org/TR.

Özaslan, M. (2006). Türkiye'de Dışa Açılma Süreci ve Sanayinin Mekânsal Dağılımında Değişimler. *IV Ulusal Coğrafya Sempozyumu: Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar Bildiri Metinleri Kitabı*, (s. 265-287). Ankara.

Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 35*, 147-174.

Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(1), 65.

Özel, S. (2013). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(2), 235-248.

Parasız, İ., Ekren, N., & Başoğlu, U. (2015). *Uygulamalı İktisat.* Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Pata, U. K. (2017). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk üniversitesi iktisadi ve, 31*(1), 199-134.

Perasan, H., Shin, Y., & Smith, R. J. (1996). Testing for Existence of A Long-Run. *Department of AppliedEconomics*.

Philips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika, 75*(2), 334-339.

Polat, Z., Doğruyol, A., & Balıkçıoğlu, N. (2020). İhracatın Ekonomik Büyüme ile Olan İlişkisi. *Sakarya İktisat Dergisi, 9*(5), 33.

Rebelo, S. (1991). Long Run Policy Analysis and Long Run Growth. *Journal of Political Economy, 99*(3), 501.

Robinson, S. (1972). Theories of EconomicGrowthand Development: Methodologyand Content. *Economic Development andCulturelChange, 21*(1), 54-67.

Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). TheCurse of Natural Resources. *EuropeanEconomicReview*(45), 827-838.

Sakarya, A. (2014). Türkiye'de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekanında Değişim (1980-2012). *MEGARON, 9*(4), 242-254.

Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). *Economics.* New Delhi: McGraw-HillCompanies.

Serin, N. (1981). *Dış Ticaret ve Kalkınma.* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Smith, A. (2012). *Ulusların Zenginliği. (Çev. Metin Saltoğlu).* Ankara: Palme Yayıncılık.

Somashekar, N. (2003). *Development andEnvironmentalEconomics.* New Delhi: New Age International Publishers.

Somuncuoğlu, A. (2001). *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri; Geçiş ve Büyüme Stratejileri.* Ankara: ASAM Yayınları.

Sönmez, A., & Şimşek, F. (2011). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6*(2), 90-115.

Sungur, Z. (2016). Demokrat Parti Döneminde Tarım Politikaları ve Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(14), 1-24.

Şahin, D., & Durmuş, S. (2018). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(60), 1114-1122.

Şener, S. (2005). Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 3*(1), 140-149.

T.C. Hazine ve Makliye Bakanlığı. (11, Şubat 2020). *Ekonomik Göstergeler*. Kasım 2021, 19 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanlığı: https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). *İhracat Yönetmeliği*. Ağustos 16, 2021 tarihinde https://ticaret.gov.tr/ihracat. adresinden alındı

Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, *160*, 152-189.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *67*(2), 155-189.

Tarı, R. (2011). *Ekonometri.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

TİM. (2019, Nisan 20). *Yıllık İhracat Rakamları.* https://tim.org.tr/tr/default: https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari adresinden alındı

TİM. (2020, Nisan 12). *Yeni Vizyon Yeni Yol Haritası İhracat Raporu 2020.* https://tim.org.tr/tr/default: https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/%C4%B0hracat%202020%20Raporu.pdf adresinden alındı

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statiscal Inference In Vector Autoregression With Possibly Integrated Process. *Journol of Econometrics, 66,* 225-250.

Tunalı, H. (2018). *Makro Ekonomik Göstergelerle 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.

TÜİK. (23, Nisan 2020). *Dış Ticaret Değerleri.* http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı

TÜİK. (23, Nisan 2020). *Ülkelere Göre Yıllık İthalat (En Çok İthalat Yapılan 20 Ülke).* http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı

Türker, M. T. (2009). İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslar arası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25,87.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Maden, M. v. (2016). *Mobilya Sektör Raporu 2016.* Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Daire Başkanlığı.

Türkiye Mobilya Sanayii, T. G. (2019, Eylül 29). *Mobilya.* www.sanayi.gov.tr: www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/mobilya-31032010112146.doc adresinden alındı

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2008). *Ekonomik Rapor 2008.* Ankara: http://www.tobb.org.tr.

Üzümcü, A. (2012). *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine.* Kars: Beta.

Yardibi, C. (2016). Mobilya Sektöründe Uluslararasılaşma ve Rekabet Stratejiler:Türkiye Örneği. *Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* 54-56.

Yardımcı, M. E., & Kutlutürk, D. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*(37), 47-67.

Yazıcı, H., & Karayılmazlar, S. (2001). Türkiye Ahşap Mobilya Sektörü ve Ekonomik Geişimi. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 3*(3), 4-13.

Yılmaz, Ö., & Akıncı, M. (2012). *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri.* Ankara: Nobel Kitap.

Zeren, F., & İzolluoğlu, C. (2019). Zaman Serisi Birim Kök Testleri ve Bir Uygulama. *İnönü Üniversites Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9-10.